

ÇERKES ve ABAZALARIN DÜZCE’DE İSKÂNİ ve KURULAN YENİ YERLEŞİMLER*

*Nejat Özsoy***

Giriş

Düzce; coğrafi konumu, bölgenin önemli geçiş noktalarından biri olması, iklim ve bitki örtüsünün çekiciliği gibi nedenlerle 19. yüzyılın ikinci yarısında ve 20. yüzyılın başlarında bölgeye yapılan göçlerde tercih edilen yerleşim noktalarından biri olmuştur. Osmanlının o dönemlerde öngörmüş olduğu iskân politikalarının da bu tercihlerde etkin olduğu düşünülebilir. Düzce’nin, nüfus yapısı açısından neredeyse Türkiye’deki her milletten insanı barındıran bir özelliği vardır. Yapılan göçler neticesi bölge nüfusunun yarısından fazlasına yakını göçmenlerden oluşmuştur. Tarihçiler Düzce’yi Sefine-i Nuh’a benzetirler. Düzce’de yaşayan insanlar belgelerin ifadesiyle; kendi diniyle mütedeyyin lisanıyla mütekellim bir halktır. Yoğun göçmen akını öncesinde Düzce’de yerli Türkler (Manavlar), Kıptiler (Romanlar) ve Kürtler vardı. Gelen göçmenler Çerkes (Adıge), Abaza, Kırım Tatarı, Balkan Muhaciri, Gürcü, Mohdi Laz, Hemşinli, Arnavut, Boşnak, Pomak, Ordulu ve Doğu Karadenizliler oldu. Bunların yanı sıra az sayıda Rum ve Ermeni azınlıkta Düzce’ye yerleşti.

Düzce 18. yüzyılda ovada bulunan yerleşim birimlerinin merkezi konumunda olan küçük bir köy hüviyetindeydi. Nüfusu 1718’li yıllarda vergi alınan hanelerin belirtildiği avâriz-hâne kayıtlarına göre kendine bağlı yerleşimlerle birlikte 600 dolayındayken,¹ 1831 tarihli nüfus sayımına göre 14 farklı divana ait 24 karyede Düzce kazasının nüfusu 5892 civarındaydı.² 1844-45 yıllarını kapsayan temettü sayımlarından çıkarılan, divanlara bağlı karyelerdeki nüfus 4430 civarındaydı.³ 1869 yılı Kastamonu Vilayet salnamesinde Düzce nüfusu 2890 hanede 14450, 1880 yılı Salnamesinde ise 5082 hanede 25410’dur.⁴ Görüldüğü üzere Kafkasya’dan, Kırım’dan Doğu Karadeniz’den ve Rumeli’den gelen göçmenlerle Düzce kısa sürede büyüdü, köy sayısı ve nüfusu da buna paralel olarak arttı.

* Bu makale, “Düzce: Sefine-i Nuh’un Çerkes ve Abazaları” adlı çalışma kapsamında hazırlanmıştır.

**Makine Müh., Araştırmacı, e-mail: gutej@yahoo.com

¹ Zeynel Özlü, “Tanzimat Döneminde Bir Batı Karadeniz Kenti: Düzce (Sosyo – Ekonomik Analiz)”, http://www.bap.duzce.edu.tr/baprojesonuc/Tanzimat_Doneminde_Bir_Bati_Karadeniz_Kenti_Duzce_BAP.pdf, s. 18. Erişim:11.11.2011

² Mustafa Keskin, “1831 Tarihli Nüfus Sayımına Göre Düzce”, Düzce Belediyesi Kültür Yayınları, Kasım 2014, s. 11. – Nüfus toplamında Üskübü ve Gümüşâbâd’a ait divanlara bağlı karyeler hariçtir.

³ Zeynel Özlü, “Tanzimat Döneminde Bir Batı Karadeniz Kenti: Düzce (Sosyo – Ekonomik Analiz)”..., s. 19. Erişim:11.11.2011 - Temettüat sayımlarına bakıldığında, vergi mükellefi olan hane reislerinin gelirlerinin tespiti için yapıldığını görmekteyiz. Bu defterlerde genellikle hane reisleri belirtilmiştir. Bu sayımlarda Üskübü ve Gümüşâbâd’a ait veriler yoktur.

⁴ Güray Önal, “Osmanlı Devri Kastamonu Vilayet Salnamelerinde Bolu Sancağı 1. Cilt”, 2011, s.38, 318. - 1869 Salnamesinde verilen 2890 hanede 6673 rakamı sadece vergi ödeyen ve ergenlik çağının üzerindeki yetişkin erkekleri ifade ettiği düşünülmektedir. Salnamede verilen hane sayısını 5 ile çarparak (bir hanede ortalama beş kişi yaşadığı varsayılarak) toplam nüfusu tahmininde bulunabiliriz. Buna göre Düzce Kazasının nüfusu 1869’da tahminen 14450’dir. 1874 Salnamesinde verilen 4260 hane sayısını 5 ile çarptığımızda 1874’deki nüfusu tahminen 21300 olarak buluruz.

19. yüzyılda bölgemizden geçen seyyahların Düzce için yazdıkları notları incelediğimizde; İspanyol gezgini Şövalye Ange de Gardane Anadolu seyahatinde 12-13 Nisan 1808’de geçtiği Düzce’yi orman içinde 50 kadar evin olduğu bir yerleşim yeri olarak belirtir.⁵ İngiliz Diplomat ve Oryantalist Sir William Gore Ouseley 27 Ağustos 1812 tarihinde uğradığı Düzce’yi şöyle tanımlar; “...*Postanenin üst katından Düzce’nin büyük bir kısmını kabataslak izliyorum. Bu köyde sıra halinde dükkânları (duvarları ağaç, çatısı kiremit) olan büyükçe bir pazar ve minaresi ile kendisi ahşap olan bir cami ve arkasında bir çeşme var. Günlerden Perşembe Pazar çok kalabalık çoğu dükkân ekmek, et, peynir, tütün, çay, şeker, barut, kilit, tarak ve kâğıt ile dolu. Dükkânlarda tüfek fişeği ve çakmaktaşı bolluğu var. Çünkü rağbet görüyor. Hemen hemen her erkek silah taşıyor ve en ufak bir olayda ya da sıklıkla eğlencede kullanıma hazır...*”⁶ 24 Mayıs 1830 tarihinde Düzce’ye gelen Amerikalı Protestan Misyoner çift Eli Smith ve Harison Dwight’in Ermenilere yönelik yaptıkları araştırmaların seyahat notlarında Düzce olarak belirttikleri ve tarihi yapılarına vurgu yaptıkları yer muhtemelen Üskübü olup, buranın yaklaşık 200 evi olan bir Türk köyü olduğunu yazarlar.⁷ Fransız Bilimler Akademisi ve Paris Arkeoloji Enstitüsü üyesi olan Charles Texier Bayındırlık İşleri Müfettişi olarak 1833–37 yılları arasında Osmanlı topraklarındaki Fransız yatırımlarını teftiş ettiği sırada, Anadolu’nun büyük bir bölümünü gezdi. Kitabında Düzce’den de bahseder; “*Sakarya nehrini geçtikten sonra, bir postanesi bulunan Çandak (Hendek) adındaki köye gelinir. Ötede beride rastlanan bazı eski eserlerin izlerinden, sürekli olarak Romalıların doğuya giden ana yolu üzerinde bulunduğu anlaşılır. Sonra oldukça açık ve iyi ekilmiş bir oavadan geçilerek, adı Dusae Pros Olympum adını hatırlatan ve tarihi, çoğu mesafe haritaları üzerinde iyi bilinen bir küçük kasaba olan Düzce (Dustche)’ye ulaşılır. Otter, gezisi sırasında eski şehir ile bu küçük köyü belirleyen ve ondan beri bu görüşü muhalefete uğramayan ilk yazardır. Bazı eski eserlerin izleri bu köyün gerçekte eski bir durak yerinde kurulmuş olduğunu gösterir.*”⁸ İngiliz doktor, coğrafyacı ve jeolog William Ainsworth 1838 yılında İstanbul’dan başlayıp, Karadeniz’i kat ederek Ankara’ya ulaştığı gezisinde 25 ile 28 Eylül tarihleri arasında Düzce, Üskübü ve Akçakoca da bulunur. Ainsworth Düzce için neredeyse 20 den fazla evi olan bir kasaba tanımını yapar.⁹ Osmanlı hizmetinde çalışmış ve arkeolojiden tarihe pek çok kitap yazmış olan Alman doğubilimci Andreas David Mordtmann’ın 1850 ila 1859 yılları arasındaki Anadolu seyahatlerinde 20 Ekim 1856 yılında uğradığı Düzce’yi orman içinde 60 kadar binası ve yıkık bir camisi

⁵ Ange De Gardane, “Journal d’un voyage dans la Turquie d’Asie et la Perse, fait en 1807 et 1808”, Paris 1809, s. 118.

⁶ William Ouseley, Travels in various countries of the East: more particularly Persia, Volume 3, London 1823, s. 508, 509.

⁷ Eli Smith – Harrison Gray Otis Dwight, “Missionary Reserches in Armenia: Including a Journey Through Asia Minor”, London 1834, s. 28. – Not: *O yıllarda Düzce ovanın merkezinde yer alan bir yerleşim yeri olsa da hane ve nüfus açısından Üskübü daha kalabalıktı.*

⁸ Ali Suat, “Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi”, 1. Cilt Onuncu Bölüm 2. kitap, Ankara 2002, s. 139. – Metinde ismi geçen İsveç asıllı Fransız gezgin Otter Mayıs 1743’te Basra’dan başlayan yolculuğunda 15 Eylül de Düzce’den geçmiştir.

⁹ William Ainsworth, “Travels and researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea, and Armenia”, 1. cilt, London 1842, s. 30.

olan oldukça fakir bir kasaba olarak belirtir.¹⁰ 1861 yılının Temmuz ayında Düzce’ye gelen Fransız arkeolog Georges Perrot Düzce ovası için; “...dünyanın en verimli olması muhtemel...”¹¹ değerlendirmesini yapar. Alman harita subayı Walther Von Diest 1886 yılının Kasım ayında geldiği Düzce için; “Düzce’nin şimdi ki kaymakamlığında eski zamanda, bana göre kayda değer yerleşim yoktu. 1819’da Ker Porter burada mermer bezekler, mezar ve kuyu dirsekleri bulmuş ama bunların Beyköy’den buraya getirildiklerini düşünüyorum. Yoğun araştırmama karşın başka antik taş bulamadım. Düzce tamamen düzlükte, 3 km çevresinde en ufak bir yükselti bulunmuyor. Tarihi kaynaklarda ve Peutinger Levhasında belirtilen ‘Dusae pros Olympum’ adında antik bir şehir burada kurulmamıştır. Dusae ve Düzce’nin ses benzerliği, küçükasya da hiçbir zaman arkeolojik şekilde bağdaştırılmamalı. Düz Türkçede ‘düz’ demektir, Düzce ‘küçük düzlük’ veya ‘düzlükte küçük bir yer’ anlamına gelir.”¹² ifadesini kullanır. Gezginler Düzce’yi anlatırken coğrafyası konusunda benzer, hane ve büyüklüğü konusunda farklı değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Tüm bu değerlendirmeler farklılık gösterse de bize o yıllara ilişkin yeterli fikir vermektedir.1844 yılında merkez nüfusu tahminlerimize göre 200-250 civarında olan Düzce’nin merkez nüfusu, 1890’lı yıllarda 1568’e, 1896’da 1664’e, 1913’de 3430’a, 1927’de 5937’ye, 1935 yılında yapılan nüfus sayımında da 6476’ya ulaştı.¹³

Kafkasya’nın Kadim Halkları Çerkes ve Abazalar

Düzce’de iskân olunan Kafkasya’nın yerli halkları Adıgeler¹⁴, Abazalar¹⁵ ve Vubıhlardır¹⁶. Düzce yerelinde Çerkes denildiğinde akla Adıgeler ve Vubıhlar gelir. Vubıhlar Düzce’de Adıgelerle iç içe ve

¹⁰ A. D. Mordtmann, “Anatolien, Skizzen Und Reisebriefe Aus Kleinasien (1850-1859)”, Eingeleitet und Mit Anmerkungen Versehen Von Franz Babinger(Franz Babinger’in takdimi ve tanıtımlı Gözetimiyle),Hannover 1925.s.271-272.

¹¹ İbrahim Bozbiyık, “1856 – 1878 Arası Dönemde Kafkasya Bölgesinden Düzce Havalisine Yapılan Göçler”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı Doktora Tezi, Kayseri, Aralık 2014, s. 104.

¹² İbrahim Bozbiyık, *a.g.e.*, s. 104, 105.

¹³ Nüfus bilgilerinin derlendiği kaynaklar: Vital Cuinet’in 1890 yıllarında 19. yüzyıl Osmanlı Sancaklarının ve sancaklara bağlı kazaların yönetim, nüfus, idari, etnik, dini, coğrafi ve sosyo-ekonomik yapısı ile üretim gelirleri üzerine yaptığı çalışma - 1896 yılı Kastamonu Vilayet Salnamesinde Düzce Merkez nüfusu bilgileri - 1913 yılı Kasım ayında Düzce’yi ziyaret eden Ahmet Şerif Bey’in Anadolu’da Tanin dergisindeki makalesi ve 1967 yılı Bolu il Yılığdır.

¹⁴ Adıge, anavatanı Kafkasya olan ve 19. yüzyılın ikinci yarısında uğradıkları sürgün sonucu bugün nüfusunun büyük çoğunluğu anavatanının dışında (Türkiye, Ürdün, Suriye, İsrail vd. ülkelerde) yaşayan halkın kendine verdiği addır. Yaşadıkları ülkelerde ve ilgili literatürde daha çok ‘Çerkes’ olarak bilinirler. Adıgeler 19. yüzyıl ortalarına kadar korunan, toplum ve yerleşim yapılarına göre Natuhay, Abzeh, Şapsığ, Bjeduğ, Çemguy, Hatukay, Mamheğ, Mahoş, Besleney ve Kabardey boylarından oluşuyordu. (Nart Dergisi, *Çerkes-Adıge Yazısının Tarihçesi*, Murat Paşu, İki Aylık Düşün ve Kültür Dergisi, Sayı 51, Eylül-Ekim 2006.)

¹⁵ Rus literatüründe Abhazy’a’daki Abazalar “Abhaz”, Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti’nde yaşayan Abazalar “Abazin” olarak adlandırılır. Abazaların kendi içlerindeki adlandırmada Abhazy’a’da yaşayan Abazalar “Apsuva”, kuzeyde yaşayan Abazalar topluca “Aşuva” diye adlandırılır. (Nart Dergisi, “Bir Adlandırma Sorunu: Abhaz mı Abaza mı?”, Murat Paşu, İki Aylık Düşün ve Kültür Dergisi, Sayı 51, Eylül-Ekim 2006.) - Türkiye’de yaşayan Abazalar, Kafkasya’da atalarının geldiği coğrafya ve konuşma aksanlarına göre içerdikleri etnografik gruplar; Abaza Apsuvalar, Ahçıpsa, Çüçüa, Aibga, Pshu, Bzıp, Guma, Sadz (Ciget), Dal, Tsabal, Samırzakan, Abjuva dallarına ayrılırken Abaza Aşuvalar, Low, Bibard, Cantemir, Keaça, Qlıç ve Darıqua. Abaza Aşkaruvalar, T’am, Bağ, Mısılbıy, Kızılbec, Başılbiy, Barakay ve Çegerey dallarından oluşurlar.

¹⁶ Araştırmacılara göre Vubıhlar, Abaza ve Adıgeler arasında ortak halka oluşturan bir millettir. 19. yüzyılın ilk yarısında nüfusları yaklaşık olarak 25 bin kişiydi ve 1864 yılında tamamı Osmanlıya sürgün edildi.

Adıge köylerine yakın alanlara yerleştiklerinden, büyük kısmı akraba dil olarak kendi dillerine en yakın Adıgece’yi, etnik olarak ta Adıge kimliğini benimsemişlerdir.¹⁷ Abazalar ise kendi kimlikleri ile anılırlar. Düzce’de ayrıca Güney Kafkasya’nın (Transkafkasya) Batum ve havalisinden gelen Gürcüler ve Lazlarda hatırı sayılır sayıda iskân olunmuşlardır.

Çerkeslerin anavatanı Osmanlı kaynaklarında *Çerkezistan*, Batılı ve Rusça kaynaklarda ise *Çerkesya* (Circassia) olarak adlandırılan, Kuzey Kafkasya’nın batı ve orta bölgesidir. Rusya İmparatorluğu’nun 1700’lerin ikinci yarısından itibaren bölgeyi işgali ve kolonizasyonu ile birlikte Çerkesya’nın etnik haritası da değişmiştir. 1864’te savaşın bitmesi ve Çerkeslerin Osmanlı topraklarına sürgün edilmesiyle ülkenin büyük bölümünde Çerkes yerleşimlerinin varlığı sona ermiştir. Çerkesler bugün Kafkasya’da, 1920’lerde Sovyetler Birliği’yle birlikte kurulan ve tarihi Çerkesya’nın küçük bir bölümünü kapsayan üç idari birimde; Adıgey, Kabardey-Balkar ve Karaçay-Çerkes Cumhuriyetleri’nde yaşıyorlar. Ayrıca Krasnodar Kray’ında (Lazarevsk ve Tuapse rayonları) ve Kuzey Osetya sınırları içindeki Mozdok’ta az sayıda Çerkes nüfusu bulunuyor. Türkiye’de 550 civarında Çerkes yerleşimi Trakya, Doğu ve Güneydoğu bölgeleri hariç bütün Anadolu’ya dağılmıştır. En yoğun Çerkes nüfusu Sinop, Samsun, Çorum, Amasya, Tokat, Yozgat, Sivas, Kayseri, K.Maraş, Adana hattı ile orta batı Anadolu’da ve Marmara bölgesinde Eskişehir, Bilecik, Bursa, Balıkesir, Çanakkale, Yalova, Sakarya ve Düzce illerinde bulunmaktadır.¹⁸

Günümüzde Abazalar üç ana gruba ayrılmaktadırlar. Apsuva, Aşkaruva ve Aşuva. Kafkasya’da bu üç grup iki ayrı yerde yaşamaktadırlar. Apsuvalar Abhazya’da yaşarlar. Abhazya; Karadeniz’in kuzeydoğu kıyısında, 240 km’lik sahil şeridi boyunca uzanan bir ülkedir. Kuzeyde Rusya, doğuda Gürcistan’ın Svanetya ve Megrelya bölgeleriyle komşudur. Diğer iki grup olan Aşuva ve Aşkaruva’lar ise Abhazya dışında Rusya Federasyonu’na bağlı Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti’nde yaşarlar ve Ruslar tarafından Abazin olarak adlandırılırlar. Cumhuriyet, güneydoğusunda Kabardey - Balkar, güneyinde Abhazya, batısında Krasnodar, doğusunda Stavropol ile sınırdır.

Osmanlı’ya Sürgün ve Düzce

Çerkesler, Rusya İmparatorluğu’nun uyguladığı yayılcı politikaların bir sonucu olan savaşlarda yenilgiye uğrayarak, 1864’lü yıllar öncesi ve sonrası anavatanları Çerkesya’dan sürülüp Osmanlı

¹⁷ 12 Ekim 2014 tarihinde Düzce Üniversitesi’nde düzenlenen “Az Konuşulan Dillerin Geleceği Bağlamında Çerkesce” konferansında Prof. George Hewitt ünlü Fransız tarihçi ve dilbilimci Georges Dumezil tarafından bu konuda şu bilgilerin aktarıldığını belirtti; *Vubihlar Kafkasya’da çoğunlukla 2 dilli idiler. Adıgelere yakın oturanlar Adıgece Abazalara yakın olanlar Abazaca konuşuyorlardı. Hatta 3. dili konuşanlarda vardı. Osmanlı’ya göçten sonra yerleştikleri alanlarda 2 dillerine birde Osmanlıca eklendi. O zamanlar dil konusunda bugünkü gibi bir hassasiyet söz konusu değildi. Bir yandan Osmanlıca öğrenirken diğer yandan da yerleştikleri alanlarda Adıgelere yakın olanlar Adıgeceyi Abazalara yakın olanlar Abazacayı dil olarak kullanmaya başladılar Vubih Thamadeleride bunu böyle istediler. Böylelikle Kafkasya’da başlamış olan Vubihcadan Adıgece ve Abazacaya geçişler Osmanlı’da da devam etti ve Vubihca maalesef Anadolu’da kaybolan diller kategorisine girdi.*

¹⁸ Çerkes Araştırmaları Grubu, “Çerkesler”, 2011, <http://cerkesarastirmalari.org/cerkesler/>, Erişim: 08.02.2015

topraklarına yollanmışlardır. Aynı dönem Vubihların tamamı ile bazı Abaza kabileleride¹⁹ Çerkeslerle aynı kaderi paylaşarak anavatanlarını terk etmek zorunda kalmışlardır. Tarihsel ve kültürel bir kopuş yaşayarak bir toplumu kendisi yapan her şeyden yoksun yeni bir yaşama alışmak zorunda bırakılanların nesilleri yaklaşık 155 yıldır tarihi vatanlarından uzakta yaşamaktadırlar.

Söz konusu 1860’lı yıllar ve 1877–1878 Osmanlı - Rus Savaşı ile bağlantılı olarak Düzce’ye yaklaşık 20 bin civarında Çerkes ve Abaza nüfusun iskân edildiği söylenebilir. 1896 Kastamonu Vilayeti Salnamesindeki köy nüfusu bilgileri ile arşiv belgeleri ve kaynak kitaplardaki sayısal verileri değerlendirdiğimizde tahmini olarak belirtmiş olduğumuz Adıge ve Abaza nüfusuna ulaşmaktayız.²⁰ General Salih Polatkan’ın *Kafkasya’dan Osmanlı İmparatorluğuna Yapılan Göçler* adlı makalesinde 1857–1866 ve 1879 yılındaki göçlerden sonra Kuzey Kafkasyalıların Küçük Asya da yerleştirilmelerine ilişkin verilen tabloda Bolu’daki göçmen sayısı 32.000 olarak verilmektedir. Bunun büyük kısmı Çerkes ve Abazalardır.²¹ İkinci Abdülhamit döneminde nüfusu 36.000’ler dolayında olan Düzce ovasında büyük bir nüfus hareketinin yaşandığı ortadadır. 1844 yılında Düzce ovasında 33 yerleşim birimi varken, 1896 yılı Kastamonu Vilayet Salnamesine göre bu sayı 146’dır.²²

Elimizdeki bilgiler vasıtasıyla o yıllarla ilgili bir durum tespiti yapacak olursak 1864 yılında yayınlanan yeni vilayetlerin teşkili nizamnamesi ile Düzce’de Kastamonu Vilayetine bağlı Üçüncü Mutasarrıflık Devri başlamıştı. Bu dönemde Düzce (Akçaşar Maa Düzce), Bolu Sancağının Göynük kazasına bağlı bir nahiye idi, daha sonra 1871 yılında Düzce Göynükten ayrılarak Bolu Sancağına bağlı kaza oldu.²³ Bu durum 1925 yılı Bolu Vilayet Salnamesi’nde şöyle ifade edilmektedir: “*Konrapa nahiyesi, resmen ismini ve şeklini 1287 (1870) tarihine kadar muhafaza eyledi. Bu tarihe kadar iki üç haneden ibaret bir karye halinde müdüriyet merkezi bulunan Konrapa (Düzce Pazar) 1287 (1870/71)’de kaza merkezi olmuş, aynı zamanda hükümet de halkın temayülata tabi olarak Konrapa ism-i*

¹⁹ 1858 ile 1863 yılları arasında ağırlıklı olarak Aşuvaların; Low, Aşharuvaların; Başılıbiy, Bağ, Barakay, Kızılbek, Tam, Çegerey gibi etnografik grupları, 1864 tarihinde ise Apsuvaların; Sadz, Ahçıpsı, Pshu, Çüçüa, Aibga gibi etnografik grupları sürgün edilmişlerdir.

²⁰ 1896 yılı Kastamonu Vilayet Salnamesinden çıkardığımız Çerkes ve Abaza nüfusu yaklaşık 18.000 civarındadır. Düzce’deki bataklık alanlara yerleşen göçmenler sağlıklarını tehdit eden sivrisinek ve diğer haşere türleri ile ve bunların sebep olduğu hastalıklarla mücadele ettiler, neticede toplu ölümler yaşandı. Hamidiye Mahallesinde bugünkü Yetiştirme Yurdu civarında Karaca deresi kenarında kurulu bir köy (Şeveş’u Habl) ile yine Bataklı Çiftlik, Küçükahmetler ve Duraklar köyleri arasındaki bölgede kurulu bir köyün sıtma salgını yüzünden yaşanan toplu ölümlerle dağıldığı yaşlılar tarafından anlatılmaktadır. 30 Ağustos 1865 tarihli bir belgede (BOA.A.MKT.MHM., 07/R/1282 Hicri, Dosya No:340, Gömlek No:57) Düzce ve civarında zuhur eden sıtma hastalığı için Bolu Kaymakamlığı’nca istenen miktarda sülfatın gönderilmesi belirtilmektedir. Yaşanan tüm bu olumsuzluklar neticesi 1864 ve 1877-78 yıllarındaki yerleşimlerdeki Çerkes, Abaza nüfusu 1896 yılına kadar normal düzeyde bir artış göstermemiş hatta gerilemiştir. 25 Mayıs 1911 tarihli Ğuaze gazetesinin 8. sayısı ile 10 Nisan 1911 tarihli Ğuaze gazetesinin 2. sayısında yayınlanan makalelerde Çerkes nüfusunun neden artmadığına ilişkin tutarlı tespitler vardır.

²¹ Salih Polatkan, “Kafkasya’dan Osmanlı İmparatorluğuna Yapılan Göçler”, Kuzey Kafkasya Dergisi, Sayı 66–67, s. 8.

²² Zeynel Özlü, “Tanzimat Döneminde Bir Batı Karadeniz Kenti: Düzce (Sosyo – Ekonomik Analiz)”, s. 5. - 1896 yılı (Hicri 1314) Kastamonu Vilayet Salnamesi, s.335-339.

²³ Zekeriya Alpay, “Düzce ve Bölgemiz Tarihine Bir Bakış”, Yeni Düzce Gazetesi, Şubat 1982. Düzce’de idari yapıyı anlatan kısmın 2. bölüm notları.

kadimininden sarf-ı nazar ederek resmen Düzce namını kabul etmiş, o günden itibaren Düzce şirin ve dilnişin bir Kaymakamlık şekline girmiştir."²⁴

Düzce'de İskân Yılları (1860'dan 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşına)

Kafkasya'dan küçük gruplar halinde göçmenlerin Osmanlı'ya gelmesi 1858 yılında Rusların Kuban nehrinin güneyindeki ovada ve dağlara kadar uzanan toprak şeridinde oturan Nogay ve Çerkes kabileleri (Besleneyle) sıkıştırılmaları ve bölgeyi ele geçirmeleri ile başlamıştır. Ruslar Nogay ve Çerkes kabilelerini Osmanlı'ya göç etmek ya da gösterdikleri yerlere yerleşmek zorunda bırakmışlardır. Besleneylelerin çoğu Osmanlı'ya göç etmiştir. 1858 yılının kasım ayı ile 1859'un aralık ayı arasında İstanbul'a hatırı sayılır sayıda göçmen gelmiştir.

1858-1859 arasında geçen bir yıl içerisinde Batı Kafkasya'dan 150 bin kişi sürgün edilmiş fakat bu gelenlerin 50 bini ölmüştü.²⁵ Yerlerinden ayrılmamakta direnen Besleneyleler 20 Haziran 1860'da kuşatıldı ve 4 bin Besleneyle ailesi askeri denetim altında Karadeniz kıyısına götürülerek oradan da Osmanlı'ya gönderildi.²⁶

Besleneylelerin Düzce'de iskânına ilişkin Osmanlı Arşivlerinde karşımıza çıkan 30 Nisan 1860 tarihli belge başlığı: *İzmit'te müsafereten bulunan muhacirinden Han ve Besni kabilelerinin Hendek kazasıyla Düzce kazasında iskânları.*²⁷ 8 Mayıs 1860 tarihli belge başlığı: *Çerkes muhacirlerinin Besni Kabilesi'nden üç hane yirmi iki nüfusun arzuları üzere Düzce'ye yerleştirilmeleri ve yevmiyelerinin itası.*²⁸ 13 Mayıs 1860 tarihli belge başlığı: *Bolu'da iskân edilecek olan Çerkes muhacirlerinin Besni Kabilesi'nden dört hane ve yirmi beş nüfusun Düzce'de iskânları ve yevmiyelerinin itası.*²⁹ 4 Haziran 1860 tarihli belge başlığı: *Çerkes muhacirlerinin Besni Kabilesi'nden kırk yedi kişinin Düzce'de iskânları yevmiyelerinin yarısının Komisyon Sandığı'ndan geri kalanın da mahalli Mal Sandığı'ndan verilmesi.* Bu belgeye göre Düzce'ye iskân edilen ve toplamda yedi hane kırk altı nüfus olan gruba Şubat ayında yardım olarak 4105,5 kuruş verilmiştir. Bunlar Adıgelerin Besni kabilesinden 1 hane 9 nüfus, Hatukuay kabilesinden 1 hane 5 nüfus, Yecerekuay kabilesinden 2 hane 14 nüfus ve Abazaların Altıkesek kabilesinden 3 hane 18 nüfustur.³⁰ 1 Eylül 1860 tarihli belge başlığı: *Muhacirinden Düzce kazasında iskân olunan Han ve Besni kabilelerinin münazaalarına binaen Han Kabilesi'nin Üskübü'ye nakli ile*

²⁴ Hamdi Birgören, "Bolu Vilayeti Salnamesi (Rumi 1341 - Miladi 1925)", s. 361.

²⁵ Bedri Habiçoğlu, "Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler", İstanbul, 1993, s. 75.

²⁶ Semen Esadze, "Çerkesya'nın Ruslar Tarafından İşgali", s. 79 – 80.

²⁷ BOA., M.MKT.MHM., 09/L/1276 Hicri, Dosya No:181, Gömlek No:75.

²⁸ BOA., M.MKT.UM., 17/L/1276 Hicri, Dosya No:405, Gömlek No:84.

²⁹ BOA., A.MKT.UM., 22/L/1276 Hicri, Dosya No:405, Gömlek No:40.

³⁰ İsmail Yaşayanlar, "Kafkas Göçmenlerinin Yolculuğu ve Düzce'de İskânı (1857-1914)", Düzce'de Tarih ve Kültür, Kasım 2014, s. 103. – (BOA., A.MKT.NZD., 15/Za/1276 Hicri, Dosya No:314, Gömlek No:19)

sızıltılarına son verdirilmesi.³¹ 4 Ekim 1860 tarihli belge başlığı: *Düzce kazasına iskân edilmek üzere gönderilen Çerkes muhacirlere arazi verilmesi ve kış gelmeden evlerini yapabilmeleri için senetlerin itası.*³² 1861 senesinin Ocak ayının sonlarında Düzce havalisine gelen muhacirlerin sayısı şu şekildedir. Nogay muhacirlerinden Akçaşehir köyünde iskân ettirilen muhacirler 16 hanede 60 nüfus, Besni kabilesinden Düzce kazasına iskân ettirilenler 73 hanede 361 nüfus ve Han kabilesinden Üskübü kazasına iskân ettirilenler 24 hanede 131 kişidir.³³ Bu belgeler bize ilk yerleşimleri yapan Besleney kabilesine mensup Çerkeslerin Düzce’ye iskânına ilişkin yeterli bilgiyi vermektedir.

Düzce ovasındaki ilk Çerkes yerleşimleri Develibesni, Muncurlu, Sarıdere, Vakıf ve İstilli’dir.³⁴ 11 Mayıs 1865 Tarihli arşiv belgesinde bu yerleşim yerlerinin nüfus cetveli aşağıdaki şekildedir;³⁵

	Kaza	Karyesi	Kabile	İnas	Zükur	Yekûn nüfus
İsmail Bey Takımından	Gümüşâbâd	<u>Sarıdere</u>	Kabardey	54	63	117
Mustafa Bey Takımından	Düzce	<u>Develi</u>	Besni	122	112	234
Müteveffa Azubek Mehmet Takımından	Düzce	<u>Muncurlu</u>	Besni	45	66	111
Devlet Giray takımından	Üskübü	<u>Vakıf</u>	Han	42	53	95
Müteveffa Adilgiray Bey Takımından	Üskübü	<u>İstilli</u>	Besni	115	123	238

1861 yılında kayda geçen bir arşiv vesikasında; Kafkasya’dan hicret eden Besni kabilesine mensup Çerkes muhacirlerinden Düzce’ye gelenlerden Develikırı isimli mevkide 32 hane ve 88 oda ve

³¹ BOA., A.MKT.MHM., 14/S/1277 Hicri, Dosya No:193, Gömlek No:58. – Han ve Besni kabilelerinin reisleri, kendileri için tahsis edilen arazinin yetersiz olduğu ve başka arazilerinde kendilerine verilmesi gibi isteklerde bulunmuşlardır. Muhacirlerin bu niyetlerinin böyle davranarak bir müddet daha çalışmadan yevmiye almak olduğunu düşünen Osmanlı yönetimi iskânları için ayrılan mahallere yerleşmeye karşı çıkan muhacirlere yevmiye verilmemesine karar vermiştir.

³² BOA., A.MKT.UM., 18/Ra/1277 Hicri, Dosya No:430, Gömlek No:44.

³³ İbrahim Bozbiyık, *a.g.e*, s. 120. – BOA., A.MKT.UM., 17/B/1277 Hicri, Dosya No:451, Gömlek No:93.

³⁴ İstilli köyü adına ilk olarak 1530 yılına ait olan Anadolu Vilayetleri Muhasebe Defterinde köy olarak rastlamaktayız. Defterde İstilli karyesinde “Keşiş Yeri” denen bir yer de mevcuttur. Bu durum bize İstilli’nin eski bir Rum yerleşim birimi olduğu bilgisini de vermektedir. İstilli 11 Mayıs 1865 Tarihli arşiv belgesindeki muhacir cetveline göre Merhum Adil Giray Bey takımı tarafından kurulmuştur. Develi köyünün bulunduğu alan Çerkes göçmenler gelmeden önce Develi Kırı olarak adlandırılmaktadır. 11 Mayıs 1865 Tarihli arşiv belgesine göre Mustafa Bey takımı tarafından kurulmuştur. Muncurlu köyü Tanzimat’ın ilanı ile 1840’lı yıllarda Düzce’de yapılan nüfus sayımı için tutulan defterde (Fon Kodu: NFS. 703) Darıyeri Divanına bağlı Mırcılı köyü olarak görülmektedir. 11 Mayıs 1865 Tarihli arşiv belgesine göre Azubek Mehmet Bey tarafından kurulmuştur. Vakıf’a (Yenivakıf) aynı arşiv belgesine göre Devlet Giray Bey takımı tarafından yerleşilmiştir. Tanzimat dönemi Üskübü Temettuat defterleri kayıtlarında Vakıf Divanı ((Vakıf Dîvânı Kıbtîyân-ı Müslimin) olarak gözükmektedir. Sarıdere köyü aynı arşiv belgesine göre İsmail Bey takımı tarafından kurulmuştur. - (BOA., A.MVL., 15/Z/1281 Hicri, Dosya no: 711, Gömlek no: 2.)

³⁵ BOA., A.MVL., 15/Z/1281 Hicri, Dosya no: 711, Gömlek no: 2.

Muncurlu isimli köyde ise 17 hanede 44 oda yapılması uygun görülmüş olup bu hanelerin yapım masraflarının bir kısmının da 1277 senesi aşar gelirinden karşılanması uygun görülmüştür. Düzce'de iskân edilmek üzere bulunan üç yüz kişinin bir aylık süreyi kapsayan ve gecikmiş yevmiyeleri Besni kabilesinin reisi Pıשמahu Bey, imamı İshak Efendi ve tercümanı Mirza Bey'in ortak senetleri ile 15.810 kuruş olarak kaza mal sandığından ödenmiştir.³⁶

Fransız Arkeolog Georges Perrot 21 Temmuz 1861 tarihinde uğradığı Düzce Beyköy'ünde yörenin en nüfuzlu kişisi olan Osman Ağa ile sohbet eder. Osman Ağa Beyköy'e 15 dakikalık bir mesafede yerleşmiş olan Tatarlardan³⁷ şikâyet eder. Hükümetin onlara arazi, toprak verdiğini ama onların bununla yetinmediğini ve dört yüz dönüm arazisine el koyduklarını Müdür ve Kaymakama yapılan tüm şikâyet ve taleplerin sonuçsuz kaldığını söyler. Perrot Osman Ağa'yı teselli edip Beyköy'den ayrılarak yeni kurulan bu Çerkes Köyüne ulaşır. Komşularının onlar hakkında bütün söylediklerinin doğru olup olmadığını bilmediğini ama köylerinin çok hoş görüldüğünü belirtir. Her evin yakınında etrafı ince dallardan örülü çitlerle çevrilmiş geniş balkon ve bahçenin olduğundan bahseder. İşte Perrot'un uğradığı bu köy Develibesni Köyüdür.³⁸ Develibesni köyünün kuruluşuna dair elimizdeki bilgilere göre; 1 Eylül 1860 tarihli arşiv belgesinin kapsamı Muhacirinden Düzce kazasında iskân olunan Han ve Besni kabilelerinin münazaalarına binaen Han Kabilesi'nin Üskübü'ye nakli ile sızılıtlarına son verdirilmesine ilişkindir. Bu belgenin içeriğinde Han ve Besni kabileleri arasında iskân edilecekleri mahallerle ilgili çıkan itilaftan dolayı 63 haneden ibaret olan Besni kabilesinin yerleşimi için Develi Kırması arazisi gündeme gelmiştir.³⁹ Anlaşılacağı üzere kabile reisleri gösterilen yerlere yerleşmeye razı olmuş ve *Deveci Kırması* ile *Muncur Altı* mahallerine iskân edilmişler ve Develibesni köyü kurulmuştur.⁴⁰ Düzce şehir merkezinin doğusunda 10 km uzaklıkta bulunan Muncurlu Köyü de yukarıdaki belgeden anlaşılacağı üzere (Azobekey-Muncurlu Maa Çerkes) 1860'lı yıllarda, Kafkasya'nın aynı bölgesinden gelen Besleney kabilesine mensup Çerkesler tarafından kurulmuştur. Georges Perrot 23 Temmuz 1861 tarihinde sabah Üskübü'den ayrılıp Bakraz, Muncurlu, Üçköprü boğazı ve Darıyeri istikametinde Bolu'ya hareket eder ve yolda karşılaştığı bir Kürt aileye misafir olur. Aile reisi Göçebe hayatından nihai olarak nasıl vazgeçtiklerini, insanın toprakla olan güçlü bağını; evini inşa edişini, doğaya egemen insanın giriş vazifesi gören ağaçları nasıl dize getirdiğini, hemen bitişiğindeki, çayın öte tarafında Çerkes köyünün olduğunu bir bir Perrot'a anlatır.

³⁶ İbrahim Bozbıyık, *a.g.e.*, s. 120. – BOA., ML.MSF.d., Gömlek no: 15497

³⁷ Georges Perrot, "Souvenirs d'un Voyage en Asie Mineure", Paris, 1864, s. 164. - Osman Ağa Perrot'a Tatarlardan şikâyet eder fakat yerleşimciler Tatar değil Çerkesdir ve köyde bugünkü adı ile Develibesni köyüdür. Perrot seyahat anılarında sık sık düştüğü bu karışık durumu şöyle açıklamaktadır. "...Niye olduğunu bilmiyorum ama bütün Anadolu'da bu Tatarları Çerkeslerle karıştırıyorlar. Hâlbuki ne gelenekleri ne de dilleri hiçbir şekilde birbirlerine benzemiyor..."

³⁸ Georges Perrot, *a.g.e.*, s. 254, 255.

³⁹ Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri II, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No:122, İstanbul 2012, s. 206. – (BOA., A.MKT.MHM., 14/S/1277 Hicri, Dosya No:193, Gömlek No:58)

⁴⁰ İsmail Yaşayanlar, *a.g.e.*, s. 103. – (BOA., A.MKT.UM., 21/R/1277 Hicri, Dosya No:435, Gömlek No:83 Leff 2, Aynı Belge 27/R/1277 Hicri, Leff 3.)

İşte bahse konu olan bu köy geçmişte belgelere Bakraz Divanına bağlı Mıcırılı köyü olarak geçen ve bir Çerkes yerleşimi olan Muncurlu'dur.⁴¹ 1860 ve 1861 yıllarında yoğun olarak gözlenen Besleney kabilesine mensup Çerkeslerin göçü 1863 yılında da devam etmiş ve Haziran ayında daha önce Çorum'a iskân edilmiş olan 320 nüfus Besni Düzce'deki akrabalarının yanına iskân edilmişlerdir.⁴²

Düzce şehir merkezinin güneybatısında 18 km uzaklıkta bulunan Sarıdere Köyünün (Aşbey, Sarıdere Kabartay) kuruluşu da Kafkasya'nın aynı bölgesinden göç eden Kabardey kabilesine mensup Çerkesler tarafından 1860'lı yıllarda gerçekleştirilmiştir. Kabardey kabilesine mensup Çerkeslerin Düzce'de iskânına ilişkin ulaştığımız belgeler şöyledir; 20 Ağustos 1860 tarihli belge başlığı: *Çerkes ve Kabardey kabilesi muhacirlerinden on beş hanenin Bolu'da iskânı.*⁴³ 11 Eylül 1860 tarihli belge başlığı: *Kabardey muhacirlerinden Hacı İsmail Bey takımının Bolu'ya iskânları.*⁴⁴ 17 Ekim 1860 tarihli belge başlığı: *Çerkes ve Kabardey kabilesinden iskân için Bolu'ya gönderilenlerin yerleştirilmesi.*⁴⁵ 18 Ekim 1860 tarihli belge başlığı: *Çerkes muhacirlerinden olup Kabardey kabilesi ve Sultan Efendi takımından bir miktar nüfusun Bolu'da iskânları.*⁴⁶ 23 Mayıs 1861 tarihli diğer bir belgede Kabardey kabilesinden olup önce İzmir'e gönderilen oradan Manisa Sancağı ve son olarak da İstanbul'a sevk edilen 25 hanenin daha önceden Bolu Sancağında iskân ettirilen Talustan Efendi takımından akrabalarının yanına gönderilmeleri konu edilmektedir. Yukarıdaki belgelerden anlaşılacağı üzere Düzce'de bir Kabardey yerleşimi olmuştur ve muhtemelen bu ilk yerleşim 1860 yılının sonlarına doğru gerçekleşmiştir.⁴⁷ 29 Temmuz 1861 tarihli arşiv belgesi; Gümüşâbâd kazasında kendilerine kulübe inşa ederek yerleşen ve İsmail Bey takımından olan muhacirlerin yeni usule göre iskânlarının sağlanması hakkındadır. Buradan anlaşılın 1860 yılı sonlarına doğru bu bölgeye gelen İsmail Bey takımı ilk etapta sıradan kulübeler inşa etmişler ve 1861 yılının Temmuzunda yeni usule göre iskânları sağlanarak Sarıdere köyünü kurmuşlardır.⁴⁸ 25 Mayıs 1860 tarihinde 80 Kabardey ailesi Malka'dan Osmanlı'ya geçti. Bunlardan 66 aile Kuban bölgesi Taman'dan deniz yoluyla; kalan 14 aile ise Gürcistan askeri karayoluyla gitti.⁴⁹ Düzce'de ki tek Kabardey köyü olan ve 1864 yılından önce kurulan Çerkes Sarıdere'nin yukarıdaki vesikada bahsedilen Kabardey ailelerle ilgili olduğu düşünülmektedir. Bugün Kabardey Balkar

⁴¹ Georges Perrot, *a.g.e.*, s. 262, 263.

⁴² İsmail Yaşayanlar, *a.g.e.*, s. 106. – (BOA., A.MKT.MHM., 25/Z/1279 Hicri, Dosya No:266, Gömlek No:1)

⁴³ BOA., A.MKT.NZD., 02/S/1277 Hicri, Dosya No:322, Gömlek No:3.

⁴⁴ BOA., A.MKT.NZD., 24/S/1277 Hicri, Dosya No:324, Gömlek No:8.

⁴⁵ BOA., A.MKT.MHM., 01/R/1277 Hicri, Dosya No:198, Gömlek No:9.

⁴⁶ BOA., A.MKT.NZD., 02/R/1277 Hicri, Dosya No:327, Gömlek No:81.

⁴⁷ BOA., A.MKT.NZD., 13/Za/1277 Hicri, Dosya No:355, Gömlek No:19 - Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri II, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No:122, İstanbul 2012, s. 66.

⁴⁸ BOA., A.MKT. MHM., 21/M /1278 Hicri, Dosya No:228 Gömlek No:28.

⁴⁹ Bezhan Khorava, "Çerkezler", Tiflis 2011, s. 99.

Cumhuriyeti Başkenti Nalçık’ın Kuzey batısında kalan Aşabey (Malka) adlı bir Adıge köyü bulunmaktadır.

1869 yılına ait (Hicri 1286) Kastamonu Vilayeti Salnamesinde Düzce için: “*Kasaba-ı mezkûre, Akçaşehir’in müdüriyet merkezi olup, Vilayetin cihet-i garbisinde, 69 saat mesafede düz bir ovada vaki bir muntazam kasaba olarak, oralarda külliyyetli muhacirin-i Çerakese iskân olunmak hesabıyla Kasaba-ı mezkûre günden güne imar olunmakta ve kesb-i cesamet eylemektedir.*”⁵⁰ Anlaşıldığı üzere 1864 Çerkes sürgününden sonra Anavatanlarından sürülen Çerkesler bu yıllarda Düzce ovasında iskân edilmeye devam ediyordu.

12 Temmuz 1864 tarihli belgede de Düzce ve havalisinde muhacir iskân edilecek boş arazi kalmadığı oraya gitmek isteyenlere muvafakat verilmemesi belirtilmektedir.⁵¹ Her ne kadar belgede Düzce’de muhacir iskân edecek arazi kalmadığı belirtilmiş olsa da bu tarihten sonra ve özellikle 1877–1878 Osmanlı Rus harbi sonrası, Haziran 1864 tarihine kadar yerleştirilen Çerkes nüfusu kadar hatta daha fazla Çerkes ve Abaza muhacir yerleştirilmiştir. Bu şu anlama gelmektedir; Düzce ovasındaki bataklık araziler gelen muhacirlerin fazlalığı göz önüne alınarak ve bu arazilerin tarıma kazandırılması gözetilerek iskâna açılmıştır.

Ovada kurulan Çerkes köylerinin kuruluş hikâyelerinden ve arşiv belgelerinden yola çıkarak yaptığımız tahmine göre 1866’ya kadar olan dönemde ovada 30’un üzerinde Çerkes yerleşim birimi kurulduğu düşünülmektedir. Düzce, Gümüşâbâd ve Üskübü kazalarında bulunan Çerkes muhacirlere ilişkin 09 Mart 1866 tarihli muhacir cetveli ve 24 Ekim 1864 tarihli arşiv belgesindeki kayıtlar bunu desteklemektedir.⁵² Bu ilk dönemde Düzce’de Abaza yerleşimi olmamıştır.

1869 yılında Batum’da iskân edilen Çerkes Hacı Bata Bey’in arazisinin verimsizliği yüzünden Düzce’nin Gümüşova denilen mahallinde iskân edilmeyi istediği görülmektedir.⁵³ Anlaşılaacağı üzere bugün Hendek ilçesine bağlı Beylice Köyü (Hacıbatbey) o yıllarda kurulan bir Abaza köyüdür.

Düzce’de Nüfren ve Efteniye hattındaki Abaza köylerinde (Efteniye Aksu köyü hariç) yaşayanlar 1864 yılının Nisan ve Mayıs aylarında sürgün olan Abazalardır (Ahçıpsılar, Pshular, Aibgalar). Bu üç etnografik grup iç içe ve birbirlerine çok yakın yerlerde yaşıyorlardı. Kafkasya’dan çıkışları 1864’lü yıllar olmakla birlikte Düzce bölgesine yerleşmeden önce Batum, Balkanlar ve Anadolu’nun diğer yerlerinde yerleşik düzen kurdukları ve 1877-78 Osmanlı - Rus savaşı öncesi ve sonrasındaki tarihlerde Düzce’ye

⁵⁰ Güray Önal, “Osmanlı Devri Kastamonu Vilayet Salnamelerinde Bolu Sancağı 1. Cilt”, s.36.

⁵¹ BOA., A.MKT.MHM., 07/S /1281 Hicri, 12 Temmuz 1864, Dosya No:305 Gömlek No:65.

⁵² BOA., A.MVL., 15/Z/1281 Hicri, Dosya no: 711, Gömlek no: 2. - BOA., A.MVL., 23/Ca/1281 Hicri, Dosya no: 686, Gömlek no: 72

⁵³ Abdullah Saydam, “Kırım ve Kafkas Göçleri (1856–1876)”, Ankara, 1997, s. 171 – 172.

geldikleri düşünülmektedir.⁵⁴ Yukarıdaki 1869 tarihli belgenin ayrıntısı Nüfren hattı için bu düşüncemizi doğrulamaktadır.

Resmi verilere göre 1863-1864 yıllarında Osmanlı'ya göç eden Sadz, Ahçıpsı, Pshu ve Aibgaların toplam sayısı 19515'dir.⁵⁵ Bu grupların son yerleşim alanları Kocaeli, Sakarya ve Düzce bölgesi olmuştur.

Düzce'de İskân Yılları (1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı ve Sonrası)

1877–1878 Osmanlı Rus Savaşı sonunda imzalanan Ayastefanos ve Berlin antlaşmalarına, Rusya tarafının ısrarı ile Çerkeslerin Rumeli'den çıkarılarak Osmanlı Rus sınırlarından uzak yerlere gönderilmeleri maddesi konu.⁵⁶ Böylece Rumeli'ye 1864 yılları ve sonrasında yerleştirilen Çerkesler, bir kez daha yerlerinden edilerek Anadolu içlerine ve Ortadoğu'ya sürgün edildiler. Çerkesler Anadolu'ya iki yol takip ederek geçmişlerdir. Birinci grup İstanbul üzerinden Anadolu'ya geçerken diğer grup Varna, Ahyolu Bergosu (Burgaz), Tekirdağ, Dedeağaç ve Selanik gibi Rumeli sahilindeki liman ve iskelelerden Anadolu'ya geçmiştir.⁵⁷ Samsun ve Sinop limanlarında biriken Çerkesler Ankara ve Kastamonu Vilayetleri ile Bolu ve Canik sancaklarına gönderilmişlerdir.

Ağustos 1878'den itibaren Samsun ve Sinop iskelelerinin Çerkes muhacirlerle dolması üzerine Akçaşehir (Akçakoca), Amasra, Bartın, Ereğli, İnebolu ve Ünye gibi Karadeniz'in diğer iskelelerine de muhacir sevk edilmiştir. 4 Mayıs 1878 tarihine kadar Ahyolu Bergosu'ndan Bartın'da iskân edilmesi için vapurlarla taşınacak muhacirlerden dörder bininin Sinop, İnebolu ve Akçaşehir de (Akçakoca) üç bininin de Ereğli'ye taşınmasına karar verildi.⁵⁸ 1878'de Akçakoca da bulunan Çerkes göçmenler arasında bazı hastalıkların arttığı ve burada memleket tabibi ve ilaç olmadığından, Kastamonu Vilayeti yetkililerinin merkezden tabip, eczacı ve ilaç talebinde buldukları bilinmektedir.

Tahmin edilebileceği üzere 1877–1878 Osmanlı Rus Harbi sonrası Düzce'de iskân edilen Çerkes ve Abazaların Düzce'ye İstanbul ve İzmit Sancağı üzerinden karayolu ile Rumeli'nin yukarıda bahsi geçen limanlarından gemilere binerek Kefken, Akçakoca ve Ereğli kıyıları vasıtasıyla gelmişlerdir. Yine Samsun ve Sinop gibi Karadeniz limanlarından Kastamonu Vilayeti Bolu Sancağına sevk edilerek ve iskân edildikleri diğer yörelerden sonradan kendi istekleri ile (Düzce'deki akrabalarına yakın olmak,

⁵⁴ Araştırmacı yazar Selçuk Sol (Sımsım) görüşme notu, Ekim 2014.

⁵⁵ Bezhan Khorava, *a.g.e.*, s. 109.

⁵⁶ Osmanlı'nın daha önce Balkanlar'a yerleştirdiği Çerkeslere yönelik Rus baskısının nedeni, 1876'da Bulgaristan'da Türklere karşı başlayan bir isyanın Çerkeslerin etkin desteği ile anında bastırılması idi. Rusya, buradaki Çerkes varlığını gelecekte Slav halkları üzerindeki iddiasına karşı büyük tehlike olarak görüyordu. Sonunda buna boyun eğen Osmanlı, Ayastefanos ve Berlin antlaşmaları maddelerine göre daha önce 1859-1876 yılları arasında buralara yerleştirilen Balkanlardaki 300.000 Çerkesi başka bölgelere yerleştirdi. İkinci bir sürgünle Ortadoğu ve Anadolu'ya serpiştirilen Çerkesler bu süreçte ciddi dramlar yaşadılar. – F. Yavuz Ulugün, "Kocaeli'de Tarihsel Göçler", Uluslar arası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirisi, 2014.

⁵⁷ Nedim İpek, "Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri", Ankara, 1999, s. 172.

⁵⁸ Nedim İpek, *a.g.e.*, s. 38, 39.

yerleştikleri yere uyum sağlayamama ve arazi şartlarının uygunsuzluğu) gelerek iskân edildikleri düşünülebilir.

O dönem Kafkasya cephesinde de Osmanlı - Rus savaşı sürerken, 17 Ağustos 1877’de Osmanlılar Sohum’da Abazaları gemilere doldurarak gitmeye hazırlandığında Rus orduları Sohum’a ulaşmıştı ve bu bindirme işlemine hiçbir engellemede bulunmadılar. Aksine durumdan memnundular. Savaşın Osmanlı için yenilgiyle neticelenmesinden sonra vatanlarında kalan Abazaların çoğuna Osmanlı ile işbirliği yaptıkları gerekçesiyle baskı, yıldırma ve iç bölgelere göç ettirme politikası uygulandı.⁵⁹ 1877 yılı Ağustos ayı itibarıyla Osmanlıya destek verdikleri düşünülen Abazalar ile arada kalan tarafsız çoğunluk ve olaylara hiç karışmamış olan binlerce Abaza Osmanlıya göç etmek zorunda kaldı. Osmanlı ordusunda görev yapan bazı Abaza komutanları da buna öncülük ettiler. Abhazya’da özellikle Bzıp, Guma ve Abjuva bölgesinden otuzikibin civarında insan Osmanlıya göç etmek zorunda kaldı. Düzce’de Aksu, Esmahanım, Tavak, Sazköy, Darıyerihasanbey, Muratbey, Aybaşı ve Erdemli köylerinin Abhazya’nın Bzıp ve Guma bölgesinden geldikleri bilinmektedir.⁶⁰

Neticede Abazaların %70’i 1877 yılında vatanlarından oldu. İstanbul’a ve Karadeniz kıyısındaki limanlara gemilerle gelen Abaza göçmenlerin büyük bir bölümü Adapazarı ve Düzce kazalarında iskân edilmişlerdir. 13 Kasım 1881 tarihli ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde Yıldız Perakende Evrakı Komisyonlar Maruzatı fon kodu ile tasnif edilmiş 7 belgeden oluşan defterlerde İzmit ve Adapazarı’na iskân edilen ve iskân edilmeyi bekleyen muhacirlerle ilgili ayrıntılı bir tablo bulunmaktadır.⁶¹

13 Ekim 1879 tarihli vesikaya göre Düzce’ye 1000 hanelik Sohum muhâciri iskân edilmiştir. Ancak bu kadar muhacirin iskânları ve tayinâtı yeterli düzeyde sağlanamadığı için telef olmakla karşı karşıya kalmışlardır. Konu ile ilgili olarak mağduriyetlerinin giderilmesi konusunda Mustafa Bey ve eşi tarafından şikâyette bulunulmuştur.⁶²

Savaşın sona ermesinden yaklaşık on ay sonra Osmanlıya göçmen akını devam etmiş ve 28 Eylül 1879 tarihli evrakta bulunan cetvelde ise Kastamonu Vilayetine sevk edilen göçmen sayısı 34.875 olarak verilmiştir.⁶³ General Salih Polatkan’ın *Kafkasya’dan Osmanlı İmparatorluğuna Yapılan Göçler* adlı makalesinde 1857–1866 ve 1879 yılındaki göçlerden sonra Kuzey Kafkasyalıların Küçük Asya da yerleştirilmelerine ilişkin verilen tabloda ise Bolu’daki göçmen sayısı 32.000 olarak verilmektedir.

Sonuç

⁵⁹ Nihat Berzeg, “Çerkes Sürgünü”, Ankara 1996, s. 162, 163.

⁶⁰ Araştırmacı yazar Selçuk Sol (Simsım) görüşme notu, Ekim 2014.

⁶¹ Derya Derin Paşaoğlu, “Muhacir Komisyonu Maruzatı’na Göre (1877-78) 93 Harbi Sonrası Muhacir İskânı”, *History Studies Dergisi Halil İnalcık Özel Sayısı*, Volume 5 Issue 2, Mart 2013, s. 371.

⁶² Zeynel Özlü, “19. Yüzyılda Düzce Kazasına Göçler”, s. 210. – BOA., DH.MKT., 26/Ş/1296 Hicri, Dosya no: 1328, Gömlek no: 9.

⁶³ Mehmet Demirtaş, “Kırım Savaşı ve 93 Harbi Sürecinde Osmanlı Memleketine gelen Göçmenlerin Sevk ve İskânları”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 41, Erzurum 2009, s. 228.

Muhacirlerin iskân edildiği yıllarda Kastamonu Vilayetine bağlı olup en fazla göçmen alan kazalar Bolu Sancağına bağlı Düzce Kazası ile Sinop Sancağıdır. 1896 yılı Kastamonu Vilayet Salnamesi üzerinden yaptığımız çalışmalara göre Çerkeslerin Düzce ovasındaki tahmini nüfusu 13362’dir. Aynı Salnameden çıkardığımız sonuca göre Abazaların tahmini nüfusu da 4527’dir.⁶⁴ O tarihlerde yapılan sayımlarda kayıt altına alınamayan kayda değer nüfusun olduğu da bilinmektedir.

1880’li yıllarda yöremizi ziyaret eden Alman harita subayı Walther Von Diest 1886 yılında Ege’den başlayan seyahatinde Eskişehir, Bolu, Bartın, Ereğli ve Alaplı’dan Yığılca yoluyla Düzce’ye ulaşmıştır. 6 Kasım ile 12 Kasım tarihlerinde Yığılca, Üskübü, Düzce, Beyköy, Efteni Gölü ve Gümüşova çevresinde araştırmalar yaparak Eğridere vadisi ile Hendek’e geçmiştir. V. Diest’in 1886 yılında Düzce ovasında yapmış olduğu gözlemler önemlidir. V. Diest 1839’da bölgeye gelen Ainsworth’ün yazdığına göre Düzce ovasının yerleşim olmayan tamamen boş bir yer olduğunu, şimdi ise Kafkas kolonilerinin bölgeye yayıldığını ve son gelenlerin yer bulabilmesi için dağın yamaçlarında ve ormanın derinliklerinde yer aramaları gerektiğini belirtir. V. Diest Avusturyalı subay ve yazar olan Amand Schweiger Lerchenfeld’ in ‘*Tuna ve Kafkasya arası*’ adlı kitabından alıntılanarak Düzce’de bulunan Kafkas diasporasının göç hikâyesine ilişkin değerlendirmeler yapar. Diest ilk göç dalgasında Düzce ovasında kurulan Çerkes köylerinin İstilli, Develi, Vakıf ve Muncurlu olduğunu yazarak ovadaki köylerin yarısından fazlasının Çerkes köyü olduğunu belirtir. V. Diest gezisinde ovadaki birçok Çerkes ve Abaza köyünden geçer ve köy kurucularından Abaza Mehdi Bey ve Çerkes Hacıyakup Bey’e de konuk olur. Seyahat notlarında Almanca, Çerkesce, Abazaca, Kürtçe ve Türkçe hazırladığı basit bir sözlükte bulunmaktadır.⁶⁵ Diest Çerkes ve Abazalarla ilgili şu değerlendirmeleri yapar; “...*Düzce havzasında Çerkes Köyleri kadar Abhaz köyleri de var. Abhazlar Kuzeybatı Kafkasya’nın güney yamacının halkı. Savaş başında Türklerin kıyıya çıkarma yapmasına güvenerek Abazalar direnmişler ve başarısız olunca Abazaların tamamı göç etmiş. Schweiger-Lerchenfelds’in onlar hakkındaki şu yorumuna katılıyorum. ‘Tip ve kültürel olarak tüm Kafkasyalılar içinde Çerkeslere en yakın olanlar, onlar kadar savaştı ve hareketli değiller’. Abazaların ve Çerkeslerin kıyafetleri aynı, köyleri ve evleri çok az farklılık gösteriyor. Abazalar karakteristik olarak derebeyliğe, Çerkesler demokrasiye daha yakın. Mehdi Bey’in evinin konumu hiçbir Çerkes köyünde gözükmez. Neredeyse bütün Abaza köylerinin adı kabile liderlerinin adını taşıyor, Çerkeslerde bu nadirdir. Aşağı Melen’de bir Abaza köyünün adı (Esmahatun) bayan liderin adını taşıyor... Tahsilli Avrupa’da Çerkesler hakkında bilinenler çok farklı. Çerkesler ve Abazaların kahramanca mücadelesini*

⁶⁴ 1896 Kastamonu Vilayet Salnamesinde Düzce Kazasına bağlı köylerle ilgili yaptığımız çalışmada; Düzce ovası ve ovayı çevreleyen yükseltilerde Çerkesler tarafından kurulan ve yerleştikleri 56 adet ve Abazalar tarafından kurulmuş olan 16 adet köy tespit edilmiştir. 1896 yılında etnik yapı olarak birkaç köy dışında bu köylerde sadece Çerkes ve Abaza nüfusu yaşamaktadır. Yukarıda yapılan nüfus tahmininde Bolu’ya bağlı Elmalık köyü ile Akçakoca’ya bağlı Esmahanım, Davutağa ve Hasançavuş köyleri toplam hane ve nüfus bilgileri dışında tutulmuştur.

⁶⁵ J. Perthes, “Von Pergamon über den Dindymos zum Pontus”, 1889, s. 82-92.

Rus şair Puşkin romantik bir heyecanla anlatıyor. Avrupa’ da ki gazeteler dağlık vatanlarını terk edip küçükasya ve balkanlarda Yunanlar ve Bulgarlarla temasa geçtikten sonra hırsız ve eşkıya çeteleri olarak anlatıyor... Bitinya’nın Pontus kıyısındaki Çerkesler bana Egedekilerden farklı geldi. Burada gözlemlerim Paphlagonya’dakilerle örtüşüyor. Fiziksel ve ruhsal olarak buradaki serin hava, memleketlerindeki daha yakın, dağ halkına daha iyi geliyor. Düzce’de birbirlerine yakın yerleşim birimlerinde birlikte oturuyor, geleneklerini ve erdemlerini koruyorlar. İsmail Paşa (yerel yönetici) onları övüyor ve onlarla geçinmeyi biliyor. Çok sayıda Çerkesi işe aldı. Görevlilerinin dörtte üçü Kafkasyalı. Görev süresinin ilk döneminde ufak tefek hırsızlıklar olmuş, katı bir tavırla bunu durdurmuş... Çerkesler kendilerini manevi açıdan Türklerden üstün görüyorlar, at kiralarken pazarlık girişimine gururlu bir şekilde: ‘Ben Türk değilim, fiyatı budur ne fazlası ne eksigi’ diye yanıt vermişlerdi.’⁶⁶

Düzce’de arşiv belgelerine yansıyan son göç hareketi Mart 1909’da gerçekleşmiştir. Daha önceki göçlerle Anadolu’ya gelen muhacirler akrabalarını bularak onların yaşadıkları yerlere iskân edilmeyi istemişlerdir. Ocak 1907’de üç hanede yirmi nüfustan oluşan bir grup Çerkes, Düzce’deki akrabalarının yanında iskânı talep etmişler, ancak bu talep boş arazi olmadığı gerekçe gösterilerek reddedilmiştir. Mart 1909’da Kafkasya’dan göç eden yedi hanede kırk nüfus göçmen, Düzce’deki akrabalarının yanına misafir olarak iskân edilmişlerdir.⁶⁷ Düzce’nin ova tabanına sahip, ulaşımı kolay bir geçiş bölgesinde bulunması, arazisinin son derece geniş, ormanlık bir yapıya sahip olması ve bu fiziki durumuna göre az bir nüfus içermesi bölgeye yoğun göçlerin yapılmasına bir neden teşkil etmiştir. Düzce’de Çerkes ve Abazaların kurdukları ve yerleştikleri köylere ilişkin düzenlemiş olduğumuz ayrıntılı tablolar çalışmamız ekinde bilgilerinize sunulmuştur.

KAYNAKÇA

Kitaplar

A.D. Mordtmann, “Anatolien, Skizzen Und Reisebriefe Aus Kleinasien (1850-1859)”, Eingeleitet und Mit Anmerkungen Versehen Von Franz Babinger (Franz Babinger’in takdimi ve tanıtımlı Gözetimiyle), Hannover 1925.

Abdullah Saydam, “Kırım ve Kafkas Göçleri (1856–1876)”, Ankara, 1997.

Ali Suat, “Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi”, 1. Cilt Onuncu Bölüm 2. kitap, Ankara 2002.

Ange De Gardane, “Journal d’un voyage dans la Turquie d’Asie et la Perse, fait en 1807 et 1808”, Paris 1809.

Bedri Habiçoğlu, “Kafkasya’dan Anadolu’ya Göçler”, İstanbul, 1993.

Bezhan Khorava, “Çerkezler”, Tiflis 2011.

Hamdi Birgören, “Bolu Vilayeti Salnamesi (Rumi 1341 - Miladi 1925)”, Bolu Belediyesi Bolu Araştırmaları Merkezi, 2008.

⁶⁶ J. Perthes, *a.g.e.*, s. 87,88.

⁶⁷ İsmail Yaşayanlar, *a.g.e.*, s. 109.

Eli Smith – Harrison Gray Otis Dwight, "Missionary Reserches in Armenia: Including a Journey Through Asia Minor", London 1834.

Georges Perrot, "Souvenirs d'un Voyage en Asie Mineure", Paris, 1864.

Güray Önal, "Osmanlı Devri Kastamonu Vilayet Salnamelerinde Bolu Sancağı 1. Cilt", 2011.

İsmail Yaşayanlar, "Kafkas Göçmenlerinin Yolculuğu ve Düzce'de İskânı (1857-1914)", Düzce'de Tarih ve Kültür, Kasım 2014.

J. Perthes, "Von Pergamon über den Dindymos zum Pontus", 1889.

Köylerimiz 1928 Son Teşkilat-ı Mülkiyede Köylerimizin Adları, İçişleri Bakanlığı Yayını.

Mustafa Keskin, "1831 Tarihli Nüfus Sayımına Göre Düzce", Düzce Belediyesi Kültür Yayınları, Kasım 2014.

Nedim İpek, "Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri", Ankara, 1999.

Nihat Berzeg, "Çerkes Sürgünü", Ankara 1996.

Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri II, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No:122, İstanbul 2012.

Semen Esadze, "Çerkesya'nın Ruslar Tarafından İşgali"

Süleyman Erkan, "Kırım ve Kafkasya Göçleri", Trabzon, 1996.

William Ouseley, "Travels in various countries of the East: more particularly Persia, Volume 3", London 1823.

William Ainsworth, "Travels and researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea, and Armenia", 1. cilt, London 1842.

Zeynel Özlü, "19. Yüzyılda Bir Batı Karadeniz Kenti Gümüşabâd/Gümüşova" Ekim 2015.

Zeynel Özlü, "İlk Çağdan Cumhuriyete Bir Batı Karadeniz Kenti Düzce" Ekim 2015.

22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı, Ankara, Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1951.

23 Ekim 1955 Genel Nüfus Sayımı, Ankara, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 1961.

1965 Yılı Köy Envanter Etüdleri, Ankara.

Dergi, Gazete ve bültenler

Derya Derin Paşaoğlu, "Muhacir Komisyonu Maruzatı'na Göre (1877-78) 93 Harbi Sonrası Muhacir İskânı", History Studies Dergisi Halil İnalçık Özel Sayısı, Volume 5 Issue 2, Mart 2013.

Düzce Kuzey Kafkas Kültür Derneği Bülteni Mart-Nisan 1991.

İzzet Aydemir "Türkiye Çerkesleri" Kafkasya Kültürel Dergi Aralık 1973 Sayı:39-42.

Mehmet Demirtaş, "Kırım Savaşı ve 93 Harbi Sürecinde Osmanlı Memleketine gelen Göçmenlerin Sevk ve İskânları", A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 41, Erzurum 2009.

Salih Polatkan, "Kafkasya'dan Osmanlı İmparatorluğuna Yapılan Göçler", Kuzey Kafkasya Dergisi, Sayı 66-67

Zekeriya Alpay, "Düzce ve Bölgemiz Tarihine Bir Bakış", Yeni Düzce Gazetesi, Şubat 1982. Düzce'de idari yapıyı anlatan kısmın 2. bölüm notları.

Tezler ve Bildiriler

F. Yavuz Ulugün, "Kocaeli'de Tarihsel Göçler", Uluslar arası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirisi, 2014.

İbrahim Bozbıyık, "1856 – 1878 Arası Dönemde Kafkasya Bölgesinden Düzce Havalisine Yapılan Göçler", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı Doktora Tezi, Kayseri, Aralık 2014.

Yıllıklar

1896 yılı (Hicri 1314) Kastamonu Vilayet Salnamesi.

1967 Bolu İl Yıllığı, Bolu Valiliği.

1973 Bolu İl Yıllığı, Bolu Valiliği.

İnternet Kaynakları

Çerkes Araştırmaları Grubu, "Çerkesler", 2011, <http://cerkesarastirmalari.org/cerkesler/>

Zeynel Özlü, "Tanzimat Döneminde Bir Batı Karadeniz Kenti: Düzce (Sosyo – Ekonomik Analiz)", http://www.bap.duzce.edu.tr/baprojesonuc/Tanzimat_Doneminde_Bir_Bati_Karadeniz_Kenti_Duzce_BAP.pdf.

Yerel Yönetimler Portalı Web sayfası, <http://www.yerelnet.org.tr/koyler/>.

Arşiv Belgeleri

BOA., M.MKT.MHM., 09/L/1276, 181/75.

BOA., M.MKT.UM., 17/L/1276, 405/84.

BOA., A.MKT.UM., 22/L/1276, 405/40.

BOA.A.MKT.MHM., 07/R/1282, 340/57.

BOA., A.MKT.NZD., 15/Za/1276, 314/19.

BOA., A.MKT.MHM., 14/S/1277, 193/58.

BOA., A.MKT.UM., 18/Ra/1277, 430/44.

BOA., A.MKT.UM., 17/B/1277, 451/93.

BOA., A.MVL., 15/Z/1281, 711/2.

BOA., A.MKT.UM., 21/R/1277, 435/83 Leff 2, Aynı Belge 27/R/1277 Hicri, Leff 3.

BOA., A.MKT.MHM., 25/Z/1279, 266/1

BOA., A.MKT.NZD., 02/S/1277, 322/3.

BOA., A.MKT.NZD., 24/S/1277, 324/8.

BOA., A.MKT.MHM., 01/R/1277, 198/9.

BOA., A.MKT.NZD., 02/R/1277, 327/81.

BOA., A.MKT.NZD., 13/Za/1277, 355/19

BOA., A.MKT. MHM., 21/M /1278, 228/28.

BOA., A.MKT.MHM., 07/S /1281, 305/65.

BOA., A.MVL., 15/Z/1281, 711/2.

BOA., A.MVL., 23/Ca/1281, 686/72.

BOA., DH.MKT., 26/Ş/1296, 1328/9.

EKLER:

EK-1: Düzce'de Çerkeslerin Kurduğu ve Yerleştiği Köylere İlişkin Tablo.

EK-2: Düzce'de Kurulan Abaza Köylerine İlişkin Tablo.

2. ULUSLARARASI DÜZCE TARİH, KÜLTÜR ve SANAT SEMPOZYUMU 11-12 Aralık 2015 DÜZCE
 "DÜZCE'DE TARİH, KÜLTÜR ve SANAT", DÜZCE BELEDİYESİ KY, İSTANBUL 2016, Shf. 372-389.

EK-1: DÜZCE'DE ÇERKESLERİN KURDUĞU VE YERLEŞTİĞİ KÖYLER (*)											
KÖY RESMİ ADI	BAĞLI BLD.	DİĞER ADLARI	ADIĞECE ADI	ADIĞECE ADI (KRİL ALFABESİ)	YERLEŞİM KÖY YAPISI	1896 KASTAMONU SALNAMESİ		YILLARA GÖRE KÖYLERİN NÜFUSLARI			
						HANE	NÜFUS	1950	1955	1960	2007
Altınpınar ¹	Merkez	Hacı Atif, Şih (Şeyh) Hacı Atif	Siyuh habl (Siuh)	Сихъухьабл	Abzeh	--	--	--	--	--	387
Aydınpınar	Merkez	Şaguc, Şaguc Hacı İbrahim Efendi	Şaguc habl, (Şagu)	Шагуджхьабл	Abzeh	58	289	1029	1072	--	2546
Aynalı	Merkez	Çerkes Aynalı	Janhotey, Jankhotye	Джанхъотый	Şapsığ	46	212	215	214	227	351
Balıca ²	Merkez	Çerkes Balıca, Balıca Çerkes Köy	Nepsev habl	Нэпсэухьабл	Şapsığ	59	295	448	567	630	953
Bataklıçiftlik	Merkez	Bataklı, Çiftlik	Şhalaho habl	Шхъэлахьохьабл	Şapsığ	32	96	380	368	248	210
Büyükaçma	Merkez	Büyükaçmada Hanoh	Neğuj habl	Нэгъужхьабл	Şapsığ	55	275	197	180	178	523
Çakırhacııbrahim	Merkez	Kestane köyü, Mrh. Hatip Hacı İbrahim Efendi	Hapeph habl	Хьапэпххьабл	Abzeh	48	294	199	274	219	408
Çalılık	Çilimli	Çerkes Çallık, Hacı Habek	Habatır habl, Şovmız habl	Хьабатырхьабл, Шьоумызхьабл	Şapsığ	20	112	150	169	178	254
Çınarlı	Merkez	Melbuhoğlu Hacı Musa	Dzibe habl (Zibe)	Дзыбэхьабл	Abzeh	53	167	138	153	175	330
Çiftlikköy ³	Merkez	Çiftlik, Gürcü Çiftlik, Çakırlar Çiftlik	Hurme habl (Hurım) (Yakıştırma)	Хьурымхьабл	Şapsığ	--	--	314	396	--	808
Dağdibi	Merkez	Dağköyü, Girevli Mustafa Ağa	Tehu habl (Теху)	Тэхъухьабл	Şapsığ	27	142	172	175	147	264
Değirmenbaşı	Merkez	Değirmenbaşı Mehmet Bey, Değirmenaltı	Thavkho habl	Тхъаухьохьабл	Şapsığ	21	131	172	184	219	773
Develi ⁴	Merkez	Develibesni, Develi de Besni	Anjokuey (Anjoko), Besniy habl	Анжыкьу, Бэснийхьабл	Beslenev, Kabardey	57	242	183	157	184	260
Doğanlı	Merkez	Civit, Civit Neğu (Noğu)	Hahu habl	Хьахъухьабл	Şapsığ	27	135	235	240	296	1911
Duraklar	Merkez	Tahir Ağa, (Bataklıda) Abzeh Mehmet Efendi	Gut'e habl	ГутІэхьабл	Abzeh	49	242	349	398	399	540

2. ULUSLARARASI DÜZCE TARİH, KÜLTÜR ve SANAT SEMPOZYUMU 11-12 Aralık 2015 DÜZCE
 "DÜZCE'DE TARİH, KÜLTÜR ve SANAT", DÜZCE BELEDİYESİ KY, İSTANBUL 2016, Shf. 372-389.

EK-1: DÜZCE'DE ÇERKESLERİN KURDUĞU VE YERLEŞTİĞİ KÖYLER (*)											
KÖY RESMİ ADI	BAĞLI BLD.	DİĞER ADLARI	ADIĞECE ADI	ADIĞECE ADI (KRİL ALFABESİ)	YERLEŞİM KÖY YAPISI	1896 KASTAMONU SALNAMESİ		YILLARA GÖRE KÖYLERİN NÜFUSLARI			
						HANE	NÜFUS	1950	1955	1960	2007
Elmacık	Gümüşova	Elmacıkta Pşımaf Bey	Hacı Pşımaf Kuace	Хьадж Пшымаф Къуаджэ	Şapsıĝ	89	445	485	509	582	665
Gökçe	Merkez	Ortaköy, Naş Hacı İsmail	Neşe habl (Naşe)	Нашэхабл	Şapsıĝ	43	258	132	127	119	534
Gölormanı	Merkez	Yeniköy, Gölormanında Hacı Musa, Ormanköy	Habekeko habl	Хьабэкэкъохьабл	Şapsıĝ	46	223	796	961	1156	1932
Gümüşpınar	Merkez	Hacı Atıf, Şih (Şeyh) Hacı Atıf	Şihe habl (Şih)	Шыхьхабл	Şapsıĝ	55	248	245	226	266	1094
Hacıyakup	Gölyaka	Efteni Hacı Yakup Bey, Saraltı	Voj habl	Ожъхабл	Abzeh	48	130	721	855	952	1586
Hasançavuş ⁵	Akçakoca	Çerkes Hasançavuş, Çerkes Yukarıköy	--	--	Şapsıĝ	15	83	--	--	293	285
İstilli ⁶	Merkez	Yedigey	Kaneku habl	Къанэкъухьабл	Besleney	44	220	470	676	493	559
Karaçalı	Merkez	Çalıcuma, Karaçalıda Hacı Hasan Efendi	Harateko habl	Хьарэтэкъохьабл	Şapsıĝ	55	230	180	202	214	496
Kızılcık ⁷	Merkez	Şuruh Efendi, Çerkes Şuruh, Hoca Maa Şuruh	Tıĝu habl	Тыгъухьабл	Şapsıĝ	42	326	--	--	75	182
Kirazlı	Merkez	Seyokoĝlu, Siyok Hacı İsmail	Tsıyeko habl	Цыекъохьабл	Şapsıĝ	65	381	220	246	286	806
Konaklı	Merkez	Bayramcı, Bramziyko Hacı Yusuf, Bayramzi	Bramjıy habl, Bremic habl	Брамжыйхабл, Брамьджьхабл,	Şapsıĝ	34	154	182	156	172	176
Köprübaşı Ömerefendi	Merkez	Köprübaşında Ömerefendi, Haçemziye	Haçemziy	ХьакІэмызы	Kemguy	118	590	692	741	638	527
Kuşaçma	Merkez	Hacı Talustanbey, Ballica Maa Kuşaçma	Boren habl, Vorij habl	Борэнхабл	Şapsıĝ	63	441	318	365	392	391
Kutlu	Merkez	Amuca Hasanbey, Vubıhlar	Amç'e habl (Amıç)	АмкІэхьабл, АмыкІхьабл	Vubıh	36	214	145	147	143	414

2. ULUSLARARASI DÜZCE TARİH, KÜLTÜR ve SANAT SEMPOZYUMU 11-12 Aralık 2015 DÜZCE
 "DÜZCE'DE TARİH, KÜLTÜR ve SANAT", DÜZCE BELEDİYESİ KY, İSTANBUL 2016, Shf. 372-389.

EK-1: DÜZCE'DE ÇERKESLERİN KURDUĞU VE YERLEŞTİĞİ KÖYLER (*)											
KÖY RESMİ ADI	BAĞLI BLD.	DİĞER ADLARI	ADIĞECE ADI	ADIĞECE ADI (KRİL ALFABESİ)	YERLEŞİM KÖY YAPISI	1896 KASTAMONU SALNAMESİ		YILLARA GÖRE KÖYLERİN NÜFUSLARI			
						HANE	NÜFUS	1950	1955	1960	2007
Küçükahmetler	Merkez	Küçük Ahmed Ağa	Tekej'tlekoj, Katij habl	Тэкъэжълъэкый , Къытыжъхъабл	Şapsığ	32	76	100	106	97	314
Küçükmehtemler	Merkez	Sıracevizler, Küçük Mehmet Bey	Haşuhuj'ko habl	Хъашъухъужъкъохъабл	Şapsığ	97	965	194	174	183	441
Muncurlu ⁸	Merkez	Muncurlu Maa Çerkes, Muncurluda Besni	Hathı habl (Hatı) (Şapsığ Mah.), Azobekey (Besni Mah.)	Хъатхыхъабл, Азубэкей	Beslenej, Şapsığ	51	306	743	737	731	1268
Musababa ⁹	Merkez	Musa Bey	Huşt habl (Yakıştırma)	Хъуштхъабл	Şapsığ	23	161	611	636	650	788
Paşoormanı	Merkez	Paşoormanında İbrahim Bey, Kestane köyü, Meşoormanı	Çis'e habl, Vubih habl	Кысэхъабл, Убыххъабл	Vubih	60	275	192	178	160	543
Pınarlar	Merkez	Hampinaz	Hampıy habl	Хъампыйхъабл	Şapsığ	57	342	151	141	136	263
Sarıdere ¹⁰	Gölyaka	Çerkes Sarıdere, Sarıdere Kabartay	Aşabey, Kabardey habl	Ашабей, Къэбэргтай хъабл	Kabardey	36	65	378	396	436	502
Söğütlü	Çilimli	Hatıpköyü, Hatıphacıbaco	T'leçase Yinderuko yi kuace	Лъэчасэ Индарыкъо ыкьуаджэ	Şapsığ, Vubih	39	230	370	355	238	252
Taşköprü	Merkez	Çerkes Taşköprü	Şehetl habl	Шэхэлхъабл	Şapsığ	65	305	436	428	441	582
Üçköprü	Kaynaşlı	Darıyeri Süleymanbey, Çerkes Süleymanbey	Bzegesko habl	Бзэгэскъохъабл	Abzeh	85	581	511	560	591	2353
Yakabaşı ¹¹	Gümüşova	Yakabaşı Maa Bağdı, Basantıbaşı	Abrekeko habl (Yakıştırma)	Абрэгъкъохъабл	Şapsığ	29	145	458	551	317	703
Yayakbaşı ¹²	Merkez	Çerkes Yeniköy	Ş'awş'aw habl	Шъаушъаухъабл	Şapsığ	23	161	219	216	183	377
Yenikaraköy	Merkez	(Bataklıda) Çerkes Karaköy	Humatıyko habl, Şeretl habl (Yakıştırma)	Хъуматыкъохъабл, Шэрэлхъабл	Şapsığ	40	120	259	300	289	397
Yenivakıf ¹³	Merkez	Vakıf, Muhacir Vakıf	Han habl (Yakıştırma)	Хъанхъабл, Хъанкъохъабл	Beslenej	--	--	464	502	534	1150

2. ULUSLARARASI DÜZCE TARİH, KÜLTÜR ve SANAT SEMPOZYUMU 11-12 Aralık 2015 DÜZCE
 "DÜZCE'DE TARİH, KÜLTÜR ve SANAT", DÜZCE BELEDİYESİ KY, İSTANBUL 2016, Shf. 372-389.

EK-1: DÜZCE'DE ÇERKESLERİN KURDUĞU VE YERLEŞTİĞİ KÖYLER (*)											
KÖY RESMİ ADI	BAĞLI BLD.	DİĞER ADLARI	ADIĞECE ADI	ADIĞECE ADI (KRİL ALFABESİ)	YERLEŞİM KÖY YAPISI	1896 KASTAMONU SALNAMESİ		YILLARA GÖRE KÖYLERİN NÜFUSLARI			
						HANE	NÜFUS	1950	1955	1960	2007
Yıldıztepe (Ardıçdibi) ¹⁴	Gümüşova	Ardıç Kuşkuş, Kuşkuş Sadiye, Elmacıkta Dağ köyü	Yınıhu habl	Иныхъухъабл	Şapsığ	--	--	484	514	464	301
Yongalık	Gümüşova	Yongalık Maa Ardıç	Kaytiko habl	Къайтыкъухъабл	Şapsığ	23	84	193	202	233	279
Ağaköy	Merkez (Mahalle)	Ağa	Tlıhijuko habl (Yakıştırma)	Лыхъужькъохъабл	Şapsığ	12	61	210	193	266	--
Beslambey	Merkez (Mahalle)	Akınlr	Birgi (Big) habl	Быргъэхъабл - Бигъхъабл	Vubıh	31	155	185	184	187	1032
Bostanyeri	Merkez (Mahalle)	Arapçiftliği, Kazuk Hacı İshak Efendi	Kazekokoyts'iku, Şapsıge	Шапсыгъэхъабл	Şapsığ	43	258	270	233	233	1462
Cedidiye Mah.	Merkez (Mahalle)	--	--	--	Şapsığ	41	220	--	--	--	--
Çakırlar	Merkez (Mahalle)	Çakırlar Çiftlik	Şımit'i kuace	ШымытI къуадж	Vubıh, Şapsığ	51	245	262	255	253	1008
Çamköy	Merkez (Mahalle)	Çam	Hapıyko habl	Хъапыйкъохъабл	Şapsığ	20	132	444	493	539	2040
Elmalık	Bolu/ Merkez	Petsiye	Pedsıye	Пэдсые	Hatukuay	77	395	--	--	379	--
Esenköy ¹⁵	Merkez (Mahalle)	Mergiç, Aziziye Maa Mergiç	Diji habl, Hacımuko habl	Дыжъыхъабл, Хъаджэмыкъохъабл	Vubıh	--	--	--	125	142	363
Günlü	Merkez (Mahalle)	Aziziye, Aziziye Maa Mergiç	Koble habl, Kercen habl	Коблэхъабл, Къэрэджанхъабл	Şapsığ, Abzeh	37	231	548	585	671	--
Karahacımusu	Merkez (Mahalle)	Fabrika köyü, Karaca Kenarında Hacı Musa	Hıdzetl habl, Hamt'ej habl	Хыдзэллхъабл, ХъамтIэжъхъабл	Şapsığ	27	135	156	140	144	--
Kazukoğlu	Merkez (Mahalle)	Kazuk Hacı Mustafa Efendi, Akçaşehiraltı	Kazeko habl	Къазэкъохъабл	Şapsığ	84	557	349	366	396	1032

2. ULUSLARARASI DÜZCE TARİH, KÜLTÜR ve SANAT SEMPOZYUMU 11-12 Aralık 2015 DÜZCE
"DÜZCE'DE TARİH, KÜLTÜR ve SANAT", DÜZCE BELEDİYESİ KY, İSTANBUL 2016, Shf. 372-389.

EK-1: DÜZCE'DE ÇERKESLERİN KURDUĞU VE YERLEŞTİĞİ KÖYLER (*)											
KÖY RESMİ ADI	BAĞLI BLD.	DİĞER ADLARI	ADIĞECE ADI	ADIĞECE ADI (KRİL ALFABESİ)	YERLEŞİM KÖY YAPISI	1896 KASTAMONU SALNAMESİ		YILLARA GÖRE KÖYLERİN NÜFUSLARI			
						HANE	NÜFUS	1950	1955	1960	2007
Kiremitocağı	Merkez (Mahalle)	Hüseyin Bey	K'eç'e habl	КІэКЫхьабл КІэКЫгьхьабл -	Vubih	22	123	332	350	295	--
Kuyumcuhacalı	Merkez (Mahalle)	Kuyumcu Hacı Ali Efendi, Aşağı Kazuk	Kazekots'iku	--	Şapsıg	43	157	131	149	107	189
Sarayyeri	Merkez (Mahalle)	Kuyu Hasan	Khovk'e habl	Къоукхьабл	Şapsıg, Vubih	39	203	224	229	234	423
Şıralık	Merkez (Mahalle)	Kasapköyü	Şirel'eko habl	ШырэлІэкъохьабл	Şapsıg	41	331	299	307	323	2052
Uzunmustafa	Merkez (Mahalle)	--	Tıgıj habl (Demder habl/Mahalle)	Тыгъужьхьабл	Abzeh, Vubih	41	233	303	306	484	--
Yazıpınar	Gölyaka (Mahalle)	Eftenide Hatkoy, Hatakoy	Hakune habl	Хьакъунхьабл	Hatukuay	47	235	563	635	744	--
Tercüman Hüseyin Bey ¹⁶	Merkez	Musababa Kozluk Mahallesi	--	--	Şapsıg	--	--	--	--	--	--
Hacıismail ¹⁷	Gümüşova	Hantuv Hacı İsmail (Elmacıkta)	Hantuv habl	Хьантыухьабл	Şapsıg	26	79	--	--	--	--
Hatip Hacı İbrahim Efendi ¹⁸	Merkez	Aydınpınar Cuma Mahallesi, Cuma Köyü	Açon habl (Eçon)	Ацонхьабл, Іэцонхьабл	Şapsıg	54	275	--	--	--	--

DİPNOTLAR

¹ Altınpınar, Gümüşpınar (Hacıatf) köyünden 1985'li yıllarda ayrılarak ayrı bir köy oldu.

² Düzce'nin yerli Kürtleri Ballica arazisinde Paşakonağı köyüne bağlı olarak yaşarken Çerkeslerin gelişi ile Ballica büyümüş ve idari olarak köy hüviyetine kavuşmuştur. 1921 - 1925 Yılı Bolu Salnamesinde idari olarak Kuşçama köyü ile beraber gözükmektedir. 13 Mayıs 1941 tarihinde Kürtlerin yaşadığı Paşakonağı'na bağlı Ballica Mahallesi Çerkes Ballica'ya bağlanmıştır.

³ Günümüzde bir Gürcü köyü olan Çiftlikköy'ün ilk yerleşimcileri Sarıkasımlar mevkisine yerleştirilen Çerkesler olup Gürcü muhacirler gelip bölge köy hüviyetine kavuşana kadar Çakırlara bağlı bir yerleşim yeri olarak Çakırlar Çiftlik adını almış ve 1948 yılında Çiftlik adıyla köy olmuştur.

⁴ Düzce'de kurulan ilk Çerkes köylerindedir. Adıge yerleşiminden önce bölge Develikırı olarak adlandırılmaktadır. Mustafa Bey takımı tarafından kurulmuştur.

2. ULUSLARARASI DÜZCE TARİH, KÜLTÜR ve SANAT SEMPOZYUMU 11-12 Aralık 2015 DÜZCE
"DÜZCE'DE TARİH, KÜLTÜR ve SANAT", DÜZCE BELEDİYESİ KY, İSTANBUL 2016, Shf. 372-389.

- ⁵ Akçakoca'daki tek Çerkes yerleşimidir. Aynı bölgedeki Kızılca Kilise diye adlandırılan Nazımbey köyünde ve Hasançavuş ile Kalkın arasında bulunan Düzceköy mevkiinde de geçmişte Çerkes yerleşiminin olduğu söylenir. Şimdi bölgede Çerkes kalmamıştır.
- ⁶ Düzce'de kurulan ilk Çerkes köylerindendir. İstilli adına ilk olarak 1530 yılına ait olan Anadolu Vilayetleri Muhasebe Defterinde köy olarak rastlamaktayız. Defterde İstilli karyesinde Keşiş Yeri denen bir yer de mevcuttur. Bu durum bize İstilli'nin eski bir Rum yerleşim birimi olduğu bilgisini de vermektedir.
- ⁷ Kızılıçık köyü (Şuruh Efendi) Bataklı olarak adlandırılan bölgede yer alır ve 1910'lu yıllarda Hocaoğlu köyünün mahallesi iken ayrılarak köy olur. Bilemediğimiz bir tarihte Bataklıçiftlik'in Mahallesi yapılan Kızılıçık, 19 Nisan 1956 tarihinde Bataklıçiftlik den ayrılarak tekrar köy olur.
- ⁸ Düzce'de kurulan ilk Çerkes yerleşimlerindendir. Muncurlu bölgesi geçmişte Darıyeri Divanına bağlı Mıdır köyü olarak geçer, bu köyün geniş arazilerine Çerkes muhacirlerin yerleştirilmesi ile Muncurlu büyüyerek genişlemiştir. Daha sonraları köye Gürcü muhacirlerde yerleşmişlerdir.
- ⁹ Musababa Çerkesler tarafından kurulmuş bir yerleşimdir. Köy Bulgar muhacirlerin göçünde onlara çok yardımcı olan Musa Bey'in adını almıştır. Çerkesler şimdiki Kozlu mahallesinde yaşarlardı. Köyde Muhacirler, Gürcüler ve Karadenizliler var.
- ¹⁰ Sarıdere köyü İsmail Bey takımı tarafından kurulan Düzce'nin ilk Çerkes köylerindendir. Şimdilerde Doğu Karadenizli ve Muhacir yerleşimi vardır. Birkaç hane Çerkes kalmıştır.
- ¹¹ Çerkesler tarafından kurulan bir köy olup yüksek ihtimalle Melen kıyısındaki taşkınlardan dolayı sakinleri diğer Çerkes köylerine (Yayakbaşı, Elmacık) yerleşmiştir. 1893 yılında göçle gelen Bulgar Muhacirler Çerkeslere ait olan arazileri satın almışlardır. D-100 karayolunun köy arazisini ayırması ile 1959 yılında Yakabaşı'ndan ayrılan Çaybükü (Basantı) köyü oluşmuştur.
- ¹² Köy 1906 yılına ait vakfiye defterlerinde Yongalık mevkiinde Yeniköy adıyla anılmaktadır. 27 Nisan 1895 tarihli arşiv belgesinde köy ahali vermiş olduğu dilekçede Köprübaşı köyüne ilhak olmayıp eskisi gibi idare edilmeyi istemektedir. Çilimli'de Yukarıkaraköy'ün güneybatısında Yeniköy olarak adlandırılan bir köy daha vardır. Salname kayıtlarında geçen Yeniköy, Yayakbaşı kabul edilerek hane ve nüfus bilgileri kullanılmıştır. Yayakbaşı Salname kayıtlarında Köprübaşıömerefendi köyü ile birlikte değerlendirilmiş olabilir. Bu bilgiler doğrulanmaya muhtaçtır.
- ¹³ Vakıf (Yenivakıf) arşiv belgelerine göre Devlet Giray Bey takımı tarafından, Çerkeslerin yerleştiği ilk köylerdendir. Tanzimat dönemi Üskübü temettuat defterleri kayıtlarında Vakıf Divanı (Vakıf Dîvânı Kıbtîyân-ı Müslimin) olarak gözükmektedir. Han kabilesine mensup Çerkeslerin büyük çoğunluğunun, hangi tarihlerde olduğu bilinmemekle birlikte Hendek Kargalıhanbaba'daki akrabalarının yanına göç ettikleri bilinmektedir. Sonradan Bulgaristan Muhacirlerinin yerleşimi ile Muhacirvakıf olarak adlandırılmıştır. 1896 Kastamonu Vilayet Salnamesinde Sarımeşe'ye bağlı olan Vakıf 1912 yılında ayrılarak müstakil köy olmuştur. Köyde Çerkes kalmamıştır.
- ¹⁴ 1920'li yıllara kadar Yongalıkla birlikte anılan Ardıçdibi köyü, Doğu Karadeniz göçü sonrası Dereköy ve Yıldıztepe köylerine ayrılmıştır. İlk Çerkes yerleşimleri Yıldıztepe mevkiinde olmuştur.
- ¹⁵ 1920'li yıllara kadar Aziziye ile birlikte anılan Mergiç (Esenköy) sonradan ayrılarak köy olmuştur.
- ¹⁶ 1900'lü yılların başlarında Musababa köyünden ayrılarak köy olmuştur ve sonradan tekrar mahalleye dönmüştür. Geçmişte Çerkeslerin yaşadığı yerleşim yeri Musababa Kozlu Mahallesi olarak bilinir.
- ¹⁷ 1896 Salnamesinde müstakil köy olarak gözüken Hacıismail köyü Elmacık köyünün yukarı mahallesi olup 1928 yılından sonra aşağı köyle birleşmiştir.
- ¹⁸ 1896 Salnamesinde müstakil köy olarak gözüken Hatip Hacı İbrahim Köyü yaşam yerinin uygunsuzluğu ve hastalıklar dolayısıyla 1930'lu yıllarda dağılarak arazisi Aydınpinar (Şaguc) köyüne bağlanmıştır. Bu köy Aydınpinar köyünden önce kurulmuştur.

2. ULUSLARARASI DÜZCE TARİH, KÜLTÜR ve SANAT SEMPOZYUMU 11-12 Aralık 2015 DÜZCE

"DÜZCE'DE TARİH, KÜLTÜR ve SANAT", DÜZCE BELEDİYESİ KY, İSTANBUL 2016, Shf. 372-389.

(*) Düzce'de Çerkeslerin oluşturduğu ve kayıtlara geçmeden dağılan bazı yerleşim birimlerinin olduğuda bilinmektedir. Bunlardan en bilineni bugünkü Çocuk Esirgeme Kurumunun arkasında Karaca deresi kıyısında yerleşimi olan Şaveş'u habile idi. Batakçıftlık, Hocaoğlu ve Kızılıcık köylerinin arasındaki bölgede de hastalıktan kırılarak dağılan bir yerleşimden bahsedilir. Çerkesler Düzce ovasında yerel makamların iradesi ile daha önce kurulmuş olan bazı köylere de yerleşmişlerdir. Bugün Cumayeri'nin Mahallesi olan ve Dokuzdeğirmen yolu üzerinde bulunan Yeniyağa (Muhacir Yaka) Mahallesi de geçmişte Çerkes yerleşiminin olduğunu yaşlılar söyler ve arşiv belgelerinde bunu doğrular. Arşiv belgelerinde Yeniyağa Mahallesi Seydibucak olarak geçer. Yine yerli Manav köyü olan Bakraz (Günbaşı) köyü arazisine de yerleştiklerini elimizde bulunan Mayıs 1869 tarihli tapu senedi doğrulamaktadır. Arşiv belgelerinde Düzce'de Beylik Değirmeni adında bir Çerkes yerleşimi geçmekte olup, yer tespiti tarafımızdan yapılamamıştır. Şehir merkezindeki Cedidiye Mahallesi de Çerkeslerin yoğun olarak yerleştiği mahallelerden birisidir. Şerefiye Mahallesi de yerleşimler olmuştur. Düzce ovasındaki iskânda, adlarını 1896 Kastamonu Vilayeti Salnamesi, 1921 – 1925 yılı Bolu Vilayet Salnamesi ve 1928 basımı Son Teşkilat-ı Mülkiyede Köylerimizin Adları adlı kitaptan doğruladığımız 60 civarında Çerkes köyü kurulmuştur. Bu köylerden 16'sı bugün mahalle statüsündedir. Köylerin diğer adları; 1896 Kastamonu Vilayet Salnamesi, 1921 - 1925 Bolu Salnamesi, 1928 basımı Son Teşkilat-ı Mülkiyede Köylerimizin Adları adlı kitap, 1962 yılında İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan Bolu İli bülteni, 1967 Bolu Vilayet Yıllığı, 1965 Yılı Köy Envanter Etütleri ile köy sakinleri tarafından kullanılan adlar ve bu konuları araştıran kişilerin notlarından ve anlattıklarından faydalanılarak hazırlanmıştır. Görüşülen kişiler; Mrh. Kazım Taymaz, Mrh. Beçşe Burhan Yılmaz, Hıdzetli' Ahmet Hazer Hızal, Brant Şefik Ceylan, Hapıy Tarık Acaroğlu, Hapıy Cevdet Yıldız, Brant Recai Arslan, Hatko Kenan Arslan, Zeynel Özlü, Şaguc Kenan Macit, Mrh. Thavkho Ahmet Bilgin, Jane Hakan Jan, Abdülkadir Kalay.

EK-2: DÜZCE'DE KURULAN ABAZA KÖYLERİ (*)										
KÖY RESMİ ADI	BAĞLI BLD.	DİĞER ADLARI	KURUCU SÜLALE	ABAZACA ADI	1896 KASTAMONU SALNAMESİ		YILLARA GÖRE KÖYLERİN NÜFUSLARI			
					HANE	NÜFUS	1950	1955	1960	2007
Aksu	Gölyaka	Efteni Albuzbey, Eftenide Abazalar Taşlık	Maan	Bızıpta	57	342	743	823	866	307
Aybaşı	Konuralp	Aybaşı Albuzbey	Maan	--	33	98	410	453	474	248
Çamoluk	Kaynaşlı	Katsbey, Kasbey	--	--	20	140	--	--	450	270
Çayköy	Gölyaka	Efteniçay, Çay Efteni	--	Eygdzaa	22	125	298	246	264	212
Darıyerihasanbey	Kaynaşlı	Darıyerinde Abaza Hasan Bey	Ateyba	Agurdgil (Gurdgil)	150	1050	1893	2068	1712	1765
Davutağa	Akçakoca	Acılma, Davut Ağa Bey	--	Ayüdzaa	34	371	--	--	667	130

2. ULUSLARARASI DÜZCE TARİH, KÜLTÜR ve SANAT SEMPOZYUMU 11-12 Aralık 2015 DÜZCE
 "DÜZCE'DE TARİH, KÜLTÜR ve SANAT", DÜZCE BELEDİYESİ KY, İSTANBUL 2016, Shf. 372-389.

EK-2: DÜZCE'DE KURULAN ABAZA KÖYLERİ (*)										
KÖY RESMİ ADI	BAĞLI BLD.	DİĞER ADLARI	KURUCU SÜLALE	ABAZACA ADI	1896 KASTAMONU SALNAMESİ		YILLARA GÖRE KÖYLERİN NÜFUSLARI			
					HANE	NÜFUS	1950	1955	1960	2007
Derdin ¹	Merkez	Dolay	--	Guma	--	--	747	679	842	306
Dilaver ²	Akçakoca	Dilaver Bey	--	Glöyra	--	--	--	--	--	136
Erdemli ³	Konuralp	--	Maan	Sasaniye	--	--	--	--	--	90
Esmahanım	Akçakoca	Abaza Esmahanım, Kıran	Yardar-ipa	Malan	59	295	--	--	593	255
Fındıklı ⁴	Kaynaşlı	--	--	--	--	--	--	--	--	358
Güven	Merkez	Abaza Çapyakbey, Çapyak	Hırıps	Matsara (Mitsara)	48	336	511	484	506	371
Hacisüleymanbey	Gölyaka	Aşba Süleymanbey	Aşba	--	32	85	1041	414	520	272
Halilbey	Gümüşova	Nüfrenhalilbey, Abaza Halil Bey	Bargan	Tsikhınıra (Tsixinıra), Apsara	83	408	306	311	317	167
Kaledibi ⁵	Merkez	Cicubey	Amıcba	Amıcakıta, Amçaa	--	--	121	118	143	109
Yazlık ⁶	Gölyaka	Kurak Mah.	--	--	--	--	196	237	231	330
Muratbey ⁷	Kaynaşlı	Abaza Murad Bey, Darıyeri Muratbey	Argun	Argunaa, Anhua (Anxua)	--	--	720	682	712	123
Sazköy	Kaynaşlı	Saz, Danakay	Asugba	Sugaarıkıta, Aatsı	36	252	405	469	488	127
Soğuksu	Gümüşova	Nüfrensoğuksu, Abaza Soğuksu	Vanaca	Apsara	45	132	218	224	234	119

2. ULUSLARARASI DÜZCE TARİH, KÜLTÜR ve SANAT SEMPOZYUMU 11-12 Aralık 2015 DÜZCE
 "DÜZCE'DE TARİH, KÜLTÜR ve SANAT", DÜZCE BELEDİYESİ KY, İSTANBUL 2016, Shf. 372-389.

EK-2: DÜZCE'DE KURULAN ABAZA KÖYLERİ (*)										
KÖY RESMİ ADI	BAĞLI BLD.	DİĞER ADLARI	KURUCU SÜLALE	ABAZACA ADI	1896 KASTAMONU SALNAMESİ		YILLARA GÖRE KÖYLERİN NÜFUSLARI			
					HANE	NÜFUS	1950	1955	1960	2007
Taşlık ⁸	Gölyaka	Eftenide Abazalar Taşlık	--	--	--	--	--	--	--	285
Tavak ⁹	Kaynaşlı	Katsbey, Kasbey	Ateyba	--	--	--	915	971	630	345
Uğur ¹⁰	Merkez	Mehdibey, Derdin Mehdibey	--	Abıçkaa	--	--	664	761	864	552
Yeşilyayla	Gümüşova	Bıçkı, Abaza Hücacbey	Koçba	--	105	612	1125	1078	1073	481
Yeşilova ¹¹	Gölyaka	Alt Harziye	--	--	--	--	--	--	--	275
Zekeriya köy ¹²	Gölyaka	Zekeriya bey	Aşba	--	--	--	--	724	700	426
Eskibiçki ¹³	Sakarya/ Hendek	Bıçkıatik	Gazlat	Tepsek Apsara	96	412	606	609	608	97
Beylice	Sakarya/ Hendek	Nüfren, Abaza Hacıbat Bey, Hacıbatabey	Masa	Hacıbatabey, Apsara	116	560	779	815	785	240
Çukurhan ¹⁴	Sakarya/ Hendek	Nüfren Çukur Mahalle	--	Apsara	--	--	--	--	--	44
Hacımbey	Sakarya/ Hendek	Nüfrenhacımbey	Kuadzba	Apsara	42	164	--	--	--	246
Akçayır ¹⁵	Sakarya/ Hendek	Şabatbey	Vazdan	--	--	--	116	79	117	146
Ayazdağı Mah. ¹⁶	Gümüşova Kıyı Köy	--	--	Apsara	--	--	--	--	--	--
Reşitbey ¹⁷	Gümüşova	Reşit Ağa Mah.	Vanaca	Apsara	50	123	--	--	--	--

DİPNOTLAR

- ¹ 1896 Salnamesinde gözükmeyen Derdin köyünün o yıllarda Mudurnu Elmacıkdere köyüne bağlı olduğu düşünülmektedir. 1921 - 1925 yılı Bolu Salnamesinde bu köy Düzce'ye bağlı gözükmektedir.
- ² Dilaver Esmahanım'ın Mahallesi iken 1948 yılında Davutağa'ya bağlanmış ve sonradan Davutağa'dan ayrılarak köy olmuştur.
- ³ Erdemli Aybaşı köyünden ayrılarak köy olmuştur.
- ⁴ Fındıklı Sazköy'den 1990 yılında ayrılarak köy olmuştur.
- ⁵ Kaledibi köyü 1896 Salnamesinde gözükmemektedir. Tahminimiz Beyköy'e bağlı iken 1920 yılından sonra köy olmuştur.
- ⁶ Yazlık (Kurak) Hacısüleymanbey'den 1946 yılında ayrılarak köy olmuştur.
- ⁷ 1896 Salnamesinde gözükmeyen Muratbey 1921 – 1925 yılı Bolu Salnamesinde köy olarak gözükmektedir.
- ⁸ Taşlık Aksu'dan 1989 yılında ayrılarak köy olmuştur.
- ⁹ Tavak Çamoluk'tan 1958 yılında ayrılarak köy olmuştur.
- ¹⁰ Uğur (Mehdibey) Derdin köyünün aşağı mahallesi iken 1946 yılında köy olmuştur.
- ¹¹ Yeşilova Zekeriyaköy'den 1998 yılında ayrılarak köy olmuştur.
- ¹² Zekeriyaköy Hacısüleymanbey'den 1952 yılında ayrılarak köy olmuştur.
- ¹³ Beylice köyüne bağlı bir mahalle iken 1890'lı yıllarda Gürcü göçmenlerin yerleştirilmesi ile büyümüş ve sonradan Beylice köyünden ayrılarak müstakil köy olmuştur.
- ¹⁴ Çukurhan Beylice köyüne bağlı mahalle iken ayrılarak köy olmuştur. 1967 yılında Sakarya'nın Hendek ilçesine bağlanmıştır.
- ¹⁵ Akçayır köyü Düzce Gümüşova İlçesine bağlı bir köyken 1967 yılında Sakarya'nın Hendek İlçesine bağlanmıştır.
- ¹⁶ Ayazdağı Mahallesi 1951 yılında Beylice'den ayrılarak Cumayeri Ören köyüne bağlandı, günümüzde Gümüşova Kıyı köyüne bağlı mahalledir.
- ¹⁷ Reşitbey Soğuksu köyünün kurucu ailelerinden Abaza Susran Bey'in oğlu Reşit Ağa'nın adını almıştır. Köy 1896 Salnamesinde müstakil köy gözükmektedir. Sonradan Soğuksu köyünün mahallesi olmuştur.

(* Tabloda Sakarya Hendek'e bağlı gözüken köyler 1896 Kastamonu Vilayet Salnamesinde ve 1965 nüfus sayımında Düzce'ye bağlı gözükmektedir ve 1967 yılında Düzce'den ayrılarak Sakarya Hendek'e bağlanmışlardır. Bu köyler Düzce merkeze Sakarya merkezden daha yakın ve Düzce ile daha irtibatlıdır. Sonuç olarak Düzce ovasındaki iskânda, adlarını 1896 Kastamonu Vilayeti Salnamesi, 1925 Bolu Vilayet Salnamesi ve 1928 basımı Son Teşkilat-ı Mülkiyede Köylerimizin Adları adlı kitaptan doğruladığımız 20 civarında Abaza köyü kurulmuştur. Köylerin diğer adları 1896 Kastamonu Vilayet Salnamesi, 1921 - 1925 Bolu Salnamesi, 1928 basımı Son Teşkilat-ı Mülkiyede Köylerimizin Adları adlı kitap, 1962 yılında İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan Bolu İli bülteni, 1967 Bolu Vilayet Yıllığı, 1965 Yılı Köy Envanter Etüdüleri ile köy sakinleri tarafından kullanılan adlar ve bu konuları araştıran kişilerin notlarından ve anlattıklarından faydalanılarak hazırlanmıştır. Görüşülen kişiler; Brant Recai Arslan, Kuadzba İlhan Kıymet, Suktar Hayri Ersoy, Zeynel Özlü, Sımsım Selçuk Sol, Asugba Yener Cengiz.